

Yksityisarkistotoiminta Suomessa

Arkistoverkosto

<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023022228290>

Versio 2.0

19.4.2023

Lukijalle

Arkistoverkoston yhteistyössä laatima *Yksityisarkistotoiminta Suomessa* kertoo erilaisista yksityisistä aineistoista ja niiden arkistoinnista. Dokumentissa kuvataan muun muassa Kansallisarkiston, yksityisten arkistojen, Kansalliskirjaston ja muiden kirjastojen, museoiden, kuntien ylläpitämien arkistojen sekä kotiseutuarkistojen yksityisarkistotoimintaa ja kerrotaan niiden säilyttämistä yksityisarkistoaineistoista.

Selvitys kertoo myös yksityisarkistojen digitaalisista aineistoista ja palveluista, yksityisarkistotoiminnan vaikuttavuudesta ja aineistojen käytöstä, toimintaan vaikuttavasta lainsäädännöstä sekä yksityisarkistotoimintaan liittyvistä moninaisista yhteistyöverkostoista. Selvitys katsoo nykytilanteen lisäksi tulevaisuuteen, ja siinä muun muassa tehdään ehdotus uuden yksityisarkistotoiminnan edunvalvonta-organisaation perustamisesta.

Selvityksen laatinut Arkistoverkosto on arkistojen yhteistyöverkosto, joka perustettiin jatkamaan Arkistosektorin KDK-verkoston toimintaa KDK-hankkeen päättymisen jälkeen. Vapaaehtoiselta pohjalta toimivassa Arkistoverkostossa on tällä hetkellä mukana 25 organisaatiota. Arkistoverkoston kokouksissa muun muassa keskustellaan ajankohtaisista alan kysymyksistä ja yhteistyöstä sekä esitellään ajankohtaisia hankkeita. Verkostolla on keskeinen rooli tiedon ja osaamisen välittäjänä arkistosektorin eri toimijoiden välillä.

Yksityisarkistotoiminta Suomessa on laadittu tukemaan opetus- ja kulttuuriministeriössä parhaillaan valmistelussa olevaa yksityisarkistostrategiaa.

Helsingissä 19.4.2023

Juha Henriksson
puheenjohtaja
Arkistoverkosto

LUKIJALLE	2
YLEISTÄ	5
YKSITYISARKISTOTOIMIJAT JA -AINEISTOT	6
Yksityisarkistotoimijat	6
Kansallisarkisto	7
Yksityiset valtionapuarkistot	7
Museot yksityisarkistojen tallentajina	8
Kaupungit ja kunnat yksityisarkistojen säilyttäjinä	9
Kotiseutuarkistot	9
Yritysarkistotoimijat	10
Muita yksityisarkistotoimijoita	10
Yksityisarkistotoimijoiden arkistoaineistot	11
Yksityisten keskusarkistojen aineistot	11
Kansallisarkiston yksityisarkistoaineistot	12
Museoiden arkistoaineistot	12
Kaupunginarkistojen ja kuntien yksityiset arkistoaineistot	12
Kotiseutuarkistojen arkistoaineistot	13
Henkilöarkistot	14
YKSITYISARKISTOJEN DIGITAALISET AINEISTOT JA PALVELUT	15
Digitointi	15
Digitaalisen aineiston vastaanotto	15
Tekstin tunnistaminen ja automaattinen kuvailu	15
Arkistojärjestelmät	16
Finna-palvelut	16
Digitaalisten aineistojen verkkokäyttö	17
Europeana	18
Aineistojen säilyvyyden varmistaminen: Kulttuuriperintö-PAS-palvelu	18
Muita KAM-sektorin yhteisiä palveluita	19
YKSITYISARKISTOTOIMINNAN VAIKUTTAVUUS JA AINEISTOJEN KÄYTTÖ	21
Luottamus toiminnan ytimenä	21
Ydintehtävänä kohtaaminen	21
Yhteistyön tuottama hankinnan kattavuus ja laadukkuus	21
Kulttuuriperinnön saavutettavuus, asiakaskunta ja osallisuus	22

Vaikuttavuus ja mittaaminen	23
YKSITYISARKISTOJA KOSKEVA LAINSÄÄDÄNTÖ	24
YKSITYISARKISTOJEN YHTEISTYÖVERKOSTOT	25
Arkistoverkosto	25
Arkkitehtuurityö	25
Time Machine	26
Arkistoalan yhdistykset	26
Yhteistyö omien taustayhteisöjen kanssa	27
Yksityiset keskusarkistot ry	27
SKS:n ja SLS:n kansallinen erityisrooli	27
Digime	28
Digitaalisen kulttuuriperinnön pyöreä pöytä	28
Museoliitto	28
PAS-yhteistyöryhmä	28
TENK	28
KAM-juridiikkaryhmä	29
Avoimen tieteen koordinaatio	29
NKR-projekti	29
Suomen kotiseutuliitto	29
YKSITYISARKISTOTOIMINNAN EDUNVALVONTA	30
YLEISIÄ LÄHTEITÄ	31

Yleistä

Suomalainen yksityisarkistotoiminta on laadukasta ja tehokasta. Toiminta on kansainvälisesti verraten ainutlaatuista: muualla pääsy yksityisaineistoihin voi olla hyvinkin rajattua tai käytännössä mahdotonta. Arkistojen avoimuus ja mahdollisuus päästä ilmaiseksi kulttuuriperinnön äärelle esimerkiksi koulustausta riippumatta heijastelee suomalaisen yhteiskunnan avoimuutta ja demokraattisuutta.

Yksityisarkistotoiminta on pitkäjänteistä, joten se edellyttää vakaata rahoitusta. Valtionapua saavien yksityisarkistojen kuluista noin puolet menee henkilöstöön ja melkein neljännes kiinteistöihin. Kuitenkin toiminta on taloudellisesti kannattavaa: jos esimerkiksi yksityisarkistojen tehtävät siirtyisivät Kansallisarkistolle, olisivat kustannukset todennäköisesti suuremmat.

Viranomaisarkistoista yksityisarkistotoiminta eroaa erityisesti sidosryhmäsuhteiden, vuorovaikutuksen ja vaikuttavuuden perusteella. Yksityisarkistotoiminta on vapaaehtoisuuteen perustuvaa: arkisto-organisaatiot eivät tee lakisäätteistä toimintaa eikä aineistoa kartuteta lakisäätteisten luovutusvelvollisuuksien perusteella.

Yksityisarkisto-organisaatioiden toiminnan lähtökohtana on kulttuuriperintötyö, yhteisen yhteiskunnallisen muistimme säilyttäminen. Ilman yksityisarkistoja ainoastaan ”viranomais-Suomen” aineistot tallentuisivat. Yhteiskunta kuitenkin muotoutuu ihmisistä, ei viranomaisrakenteista, joten yksityisarkistojen merkitys tallentamisessa on keskeinen. Yksityisarkistoaineistoissa näkyy kansalaistoiminnan monimuotoisuus ja moniarvoisuus: ne heijastelevat kansalaisyhteiskuntaa ja sen ilmiöitä tavoilla, joita viranomaisaineistot eivät voi tavoittaa.

Yksityisarkistojen talteen ottaminen edellyttää luovuttavan ja vastaanottavan organisaation välistä luottamusta. Yksityisarkistotoimijat ovatkin rakentaneet pitkäjänteisellä työllä luottamukselliset suhteet kentällä toimiviin arkistonmuodostajiin: yksityishenkilöihin, järjestöihin ja yrityksiin. Luottamussuhteen vuoksi arkistot ovat esimerkiksi osa järjestökentän sisäpiiriä, ja arkistoilla on tärkeä palvelutehtävä taustajärjestöilleen, -henkilöilleen ja -yrityksilleen. Luottamus on yksityisarkistojen keskeisiä vahvuuksia. Luottamus ja kiinteät kontaktit edistävät ja mahdollistavat tallennustyön onnistumisen.

Yksityisarkistojen toiminta painottuu proaktiiviseen hankintaan. Aineiston luovuttajien taloudelliset resurssit ja kyvykkyys eivät monestikaan riitä aineiston järjestämiseen. Järjestämätöntä aineistoa on jatkossakin otettava vastaan ajoissa ja riittävän matalalla kynnyksellä. Näin turvataan merkittävän aineiston säilyminen tulevaisuuden tutkimuksen käyttöön. Aineistoa digitoidaan soveltuvin osin. Jatkuvalle suunnitelmalliselle digitoinnille on turvattava riittävät resurssit.

Kansallisarkiston yksityisarkistotehtäviä hoidetaan Tanskan ja Norjan Kansallisarkistojen tavoin yhdessä viranomaisaineistotehtävien kanssa. Kansallisarkisto ottaa vastaan vain järjestettyä aineistoa ja pyrkii edistämään vastaanotettavan analogisen aineiston digitointia sen tutkimuskäytön lisäämiseksi. Lisäksi Kansallisarkistolla on valmiudet ottaa vastaan alkujaan digitaalista yksityisaineistoa. Yksityisarkistojen valtionapuasiat hoidetaan hallinnollisesti eri organisaatioyksikössä kuin muut Kansallisarkiston yksityisarkistotehtävät.

Yksityisarkistotoimijat ja -aineistot

Yksityinen asiakirja-aineisto kattaa koko suomalaisen yhteiskunnan kirjon. Aineiston voi jakaa karkeasti kahtia: henkilö- ja yhteisöarkistoihin. *Henkilöarkistot* ovat luonnollisen henkilön toiminnan tuloksena syntyneitä arkistoja. Rajanveto laajempiin *perhe- ja sukuarkistoihin* on liukuva. Erilaisten yhteisöjen toiminnan seurauksena syntyneitä arkistoja voi jakaa edelleen alakategorioihin. Yhteisöjen arkistoista puhuttaessa tarkoitetaan usein nimenomaan rekisteröityjen, oikeustoimikelpoisten yhteisöjen arkistoja. Rajanveto henkilö- tai sukuarkistoihin ei välttämättä ole selvä, jos kyseessä on vaikkapa 1800-lukua varhaisempi elinkeinotoiminta.

Suomalainen kansalaisyhteiskunta on toiminut hyvin järjestäytyneesti. Järjestöarkistot muodostavatkin merkittävän osan yksityisestä arkistoaineuksesta. Näihin kuuluvat poliittiset järjestöt ja taloudelliset etujärjestöt, erilaiset kansalaisjärjestöt ja yhteiskunnalliset liikkeet. Poliittista järjestökenttää edustavat muun muassa puolueet ja talouden etujärjestöt. Kansalaisjärjestöjä on laidasta laitaan poliittisista yhteenliittymistä epäpoliittisiin toimijoihin. Kansalaisjärjestöjä ovat esimerkiksi urheilujärjestöt, kulttuuri- ja harrasteryhmät, sosiaali- ja terveysalan yhdistykset sekä erilaiset vakaumukselliset järjestöt ja vaikkapa asukasyhdistykset.

Yrity Sarkistot ovat yritysmautoisten oikeushenkilöiden (esimerkiksi osakeyhtiöt ja osuuskunnat) toiminnan tuloksena syntyneitä arkistoja. Laajemmin käsitettynä yritysarkistoihin kuuluvat myös esimerkiksi historiallisten ruukkien, käsityöläisten ja liikkeenharjoittajien sekä yritys- ja elinkeinotoimintaan liittyvien järjestöjen arkistot.

Arkistojen lisäksi yksityisarkistotoimijat keräävät ja tallentavat erilaisia kokoelmia. Näitä ovat muun muassa erilaisten keruiden ja haastattelujen perusteella kootut kokonaisuudet kuten muistitietokokoumat.

Yksityisarkistotoimijat

Valtionapua saavia arkistoja ovat Kansan Arkisto, Keskustan ja maaseudun arkisto, Porvarillisen Työn Arkisto, Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto, Liikunnan ja urheilun kulttuurikeskus TAHTO, Svenska centralarkivet, Toimihenkilöarkisto, Työväen Arkisto ja Urho Kekkosen arkisto. Valtionavun piirissä ovat lisäksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Svenska Litteratursällskapetin arkistot. Arkistojen taustaorganisaatioina toimivat yhdistykset ja säätiöt.

Kansallisarkisto ottaa vastaan myös yksityisarkistoja. Niiden hankintaa hoidetaan vastaanottopalvelutoiminnossa, joka vastaa niin analogisessa kuin digitaalisessa muodossa olevien yksityisarkistojen vastaanottamisesta Kansallisarkistoon¹.

Kansalliskirjasto on arkistoinut käsikirjoituksia ja arkistoaineistoja Turun akatemian alkuajoista alkaen, ja se kartuttaa ja ottaa edelleen aktiivisesti vastaan merkittäviä oppihistoriallista aineistoja sekä taidemusiikin arkistoja. Ammatillisesti hoidettua yksityisarkistotoimintaa harjoittavat myös esimerkiksi yliopistokirjastot, eri tutkimuslaitokset, Musiikkiarkisto sekä jotkin järjestöt.

Yksityisistä, omarahoituksella toimivista ammatillisista arkistoista mainittakoon Päivälehdien arkisto. Yksityisarkistoja tallentavat myös museot, kirjastot, kuntien ylläpitämät arkistot ja kotiseutuarkistot sekä joissakin tapauksissa myös seurakunnat.

¹ Sähköposti Mikko Eräkaski 9.1.2023.

Kansallisarkisto

Kansallisarkisto ottaa vastaa lahjoituksina sellaisia yksityisarkistoja, jotka kuuluvat sen hankintalinjausten piiriin². Kun Kansallisarkisto on hyväksynyt aineistotarjouksen, luovuttajan tulee saattaa aineisto Kansallisarkiston kriteerien mukaisesti luovutuskuntoon³. Käytännössä tämä vaatimus voi rajoittaa yksityisarkistojen hankintaa, mutta luovutuskuntoon saattamiseen ja aineiston digitointiin etsitään yhdessä luovuttajan kanssa myös rahoitusratkaisuja. Esimerkiksi yksityishenkilöillä tai kuolinpesillä on harvoin riittävästi osaamista ja resursseja siihen, että ne pystyisivät järjestämään aineiston Kansallisarkiston edellyttämällä tavalla.

Yksityiset valtionapuarkistot

Valtionapuarkistojen toimintaa säätelee laki yksityisten arkistojen valtionavusta. Lain tarkoituksena on ”edistää kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvien yksityisten arkistoaineistojen säilymistä ja käyttöä turvaamalla tällaisia aineistoja säilyttävien yksityisten arkistojen toimintaedellytykset niille myönnettävillä valtionavustuksilla.”⁴ Laki määrittelee ja takaa yksityisten keskusarkistojen toiminnan ammattimaisuuden, kuten asianmukaisen säilytyksen, tutkijapalvelun ja ammatillisen henkilökunnan. Valtionapuviranomainen on Kansallisarkisto. Valtionavustusta määrätessä otetaan huomioon arkiston toiminnan laatu ja laajuus sekä taloudellisuus ja tulokellisuus. Tähän vastatakseen valtionapuarkistot tuottavat vuosittain täsmällistä ja vertailukelpoista tilastotietoa toiminnastaan ja sen vaikuttavuudesta.

Valtionapua myönnetään aineistojen hankintaan ja säilyttämiseen, järjestämiseen ja luettelointiin, käyttöä edistävien hakujärjestelmien laadintaan sekä arkistoaineistojen asettamiseen tutkijoiden ja muiden tiedontarvitsijoiden käyttöön. Valtionavustuksen ehtona on, että arkisto on toiminnaltaan tieteellisesti ja yhteiskunnallisesti merkittävä. Valtionavun edellytyksiä ovat muun muassa riittävä ja ammattitaitoinen henkilökunta, tutkijapalvelu ja arkistokelpoiset tilat sekä arkiston ylläpito muusta toiminnasta erillään.

Yksityiset valtionapuarkistot jakautuvat jaetun valtionavustuksen määrän ja tavan perusteella kolmeen ryhmään: opetus- ja kulttuuriministeriöltä (OKM) Kansallisarkiston kautta täyden avustuksen saaviin arkistoihin, OKM:ltä Kansallisarkiston kautta enintään 80 %:en avustuksen saaviin yksityisiin keskusarkistoihin sekä suoraan OKM:ltä avustuksensa saaviin.

Kansallisarkiston kautta jaettavaa harkinnanvaraista valtionavustusta menojensa täyteen määrään voivat saada Svenska litteratursällskapet i Finlandin (SLS) ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkistot. SLS:n tehtävänä on tallentaa ja asettaa tutkittavaksi suomenruotsalaiseen kirjallisuuteen ja kulttuuriperintöön liittyvää arkistoaineistoa. SKS:n tehtävänä on vastaavasti kerätä ja tallentaa suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurihistorian sekä perinteen ja nykykulttuurin aineistoja. Kummallakin toimijalla on toimitilat ja asiakaspalvelua kahdella eri paikkakunnalla: SLS:llä Helsingissä ja Vaasassa, SKS:llä Helsingissä ja Joensuussa.

Kansallisarkiston kautta toimintamenoihinsa enintään 80 % valtionavustusta saavat yksityiset keskusarkistot ovat syntyneet pääosin eri poliittisten ja muiden kansalaisyhteiskunnan liikkeiden ja ilmiöiden ympärille. Kyseisten arkistojen vastuualueet kattavat seuraavien alojen yhteisö- ja henkilöaineistot:

- Kansan Arkisto, vasemmistolainen työväenliike, ay-liike ja kansalaisjärjestöt
- Keskustan ja maaseudun arkisto, maalaisliitto-keskustalaiset järjestöt
- Porvarillisen Työn Arkisto, suomalaisen puolueen ja kansallisen kokoomuksen järjestöt
- Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto, yritysten ja elinkeinoelämän järjestöt
- Liikunnan ja urheilun kulttuurikeskus TAHTO, liikunta- ja urheilukulttuurin toimijat

² <https://kansallisarkisto.fi/fi/palvelut/yksityisarkistojen-vastaanottaminen/kansallisarkiston-hankintalinjaukset>

³ <https://kansallisarkisto.fi/fi/palvelut/yksityisarkistojen-vastaanottaminen/aineiston-valmistelu-luovutuskuntoon>

⁴ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20061006>

- Svenska centralarkivet, suomenruotsalaiset järjestöt
- Toimihenkilöarkisto, toimihenkilöjärjestöt
- Työväen Arkisto, sosiaalidemokraattinen työväenliike ja SAK:lainen ammattiyhdistysliike sekä eri kansalaisjärjestöt
- Urho Kekkosen arkisto, presidentti Urho Kekkosen ja hänen lähipiirinsä arkistot

Edellä luetellut arkistot sijaitsevat Helsingissä, paitsi Elinkeinoelämän Keskusarkisto (Mikkeli), Porvarillisen Työn Arkisto (Espoo) ja Urho Kekkosen arkisto (Orimattila). Arkistojen yhteistyöelimenä toimii Yksityiset Keskusarkistot ry⁵ (YKA), jonka historiaa on tutkittu Ville Antikaisen pro gradu -työssä vuonna 2015⁶.

Rahoituksensa suoraan opetus- ja kulttuuriministeriöltä saa Musiikkiarkisto, joka on oman erikoisalansa yksityinen keskusarkisto. Sen vastuulla on suomalaiseseen musiikkiin liittyvien aineistojen arkistointi lukuun ottamatta klassista ja kansanmusiikkia. Arkiston toimitilat sijaitsevat Helsingissä.

Kaikki yksityiset valtionapuarkistot ovat mukana Kansallisarkiston koordinoimassa yksityisarkistojen kansallisessa hankintapoliittisessa yhteistyössä, jolla pyritään varmistamaan, ettei yksityisaineistojen arkistoinnissa ole päällekkäisyyksiä eikä myöskään arkistoimatta jääviä katvealueita. Hankintapoliittisen yhteistyön mukaisesti arkistot keskittyvät toiminnassaan omaan tutkimus- ja tallennusvastuuseensa, jonka puitteissa ne kokoavat yhteisöjen ja henkilöiden arkistoja ja pitävät niitä avoinna tutkijoille ja muille tiedon tarvitsijoille.

Museot yksityisarkistojen tallentajina

Monilla museoilla on kokoelmiinsa kuuluvia yksityisarkistoaineistoja, muun muassa yhdistys-, yritys- ja yksityishenkilöiden aineistoja. Aineistojen kytkös museoon on usein joko museon toimialaan tai sen alueelliseen toimintaympäristöön liittyvä. Tiettyyn toimialaan erikoistuneet museot säilyttävät tyypillisesti vastualueeseensa liittyvien ja paikallismuseot puolestaan paikallisten toimijoiden arkistoja. Monet museoiden säilyttämät arkistoaineistot ovat esinelahjoitusten mukana tulleita. Myös museoiden tai niiden edeltäjäorganisaatioiden tuottamat muistitietoaineistot ovat monissa museoissa merkittävä arkistokokoelman osa.

Museoiden säilyttämistä arkistoaineistoista kerätään vuosittain tietoa Museotilastoon⁷. Tietoja kerätään hyllymetrimäärien lisäksi osittain myös aineistotyyppikohtaisesti (valokuvat, AV-aineistot). Tilastoaineiston keräyksestä ja tilastotiedon julkaisusta vastaa Museovirastossa toimiva museoalan kehittämissyksikkö. Museotilastosta tehtävissä tilastojulkaisuissa arkistoaineistosta on julkaistu ainoastaan koko museokentän (= tilastokyselyyn vastanneet, ammatillisesti hoidetut museot) säilyttämä yhteishyllymetrimäärä. Vuonna 2021 tilastoon vastanneet museot säilyttivät antamiensa tietojen mukaan yhteensä 25,2 hyllykilometriä arkistoaineistoa, josta valtaosa on yksityisarkistoja. Viranomaisarkistoiksi luettavia arkistoja säilytetään museoissa vain joissain poikkeustapauksissa.

Museotilaston taustamateriaalista vuosilta 2007–2021 selviää⁸, että ammatillisista museoista noin 130 säilyttää arkistoaineistoa. Arkistoaineiston määrässä on suuria eroja museoiden välillä – toki museotkin ovat eri kokoisia ja moninaisia toimialoja edustavia.

⁵ <http://www.yksityisetkeskusarkistot.fi>

⁶ <https://erepo.uef.fi/handle/123456789/15213>

⁷ <https://www.museotilasto.fi>

⁸ Museotilaston tausta-aineisto koskien museoiden arkistoaineistostaan antamia vastauksia 2007, 2013, 2016, 2019 ja 2021. Saatu Museoviraston Museoalan kehittämissyksiköstä 9.1.2023.

Marko Rikala on pro gradu -tutkielmassaan⁹ käsitellyt 17 valtakunnallisen vastuumuseon säilyttämiä arkistoaineistoja. Rikalan mukaan vastuumuseot jakautuvat kolmeen ryhmään suhteessa arkistoaineiston painoarvoon museon toiminnassa: ”Ensimmäisen ryhmän museot vertautuvat lähinnä varsinaisiin yksityisarkistoihin ja palvelevat laajasti museon ulkopuolisia tutkija-asiakkaita. Toisessa ryhmässä arkistot toimivat lähinnä museon päivittäisen toiminnan ja museotyön tukena. Kolmannen kategorian museot ohjaavat pääsääntöisesti niille tarjotut arkistoaineistot oman toimialansa varsinaisiin arkistoihin.” Rikalan mukaan ensimmäiseen ryhmään lukeutuvat selkeimmin Teatterimuseo ja Urheilumuseo, ja niiden lähelle yltävät Alvar Aalto -museo ja Arkkitehtuurimuseo.

On oletettavaa, että Rikalan määrittelemän ensimmäisen ryhmän museoita on varsin vähän vastuumuseoiden ulkopuolella. Museoissa arkistoaineistot eivät ole tyypillisesti keskeisin kokoelma-aineisto. Ne jäävät helposti muiden museo-objektien kuten esineiden ja valokuvien varjoon, mm. aineistojen järjestämisen, luetteloinnin ja verkossa avaamisen suhteen. Museoilla on myös tyypillisesti heikosti arkistoaamattilista henkilöresurssia, eivätkä niiden muutkaan resurssit kaikissa tapauksissa vastaa niiden arkistotoiminnan laajuutta. Museoiden vahvuutena puolestaan voidaan nähdä se, että suurimmalla osalla ammatillisia museoita on kokoelmanhallintajärjestelmä ja usein rajapinta kokoelmatietojen julkaisuun Finnassa. Tosin museo-objektien hallintaan tarkoitettut kokoelmanhallintajärjestelmät eivät aina ole ideaaleja arkistotiedon luettelointiin ja kuvailuun.

Kaupungit ja kunnat yksityisarkistojen säilyttäjinä

Koottua, valtakunnallista tietoa kuntien hallussa olevista yksityisarkistoaineistoista ei toistaiseksi ole olemassa. Monet suuret kaupungit ovat kuitenkin julkaisseet arkistoluettelotietonsa kotisivuillaan tai arkistotietojärjestelmässään. Niistä on nähtävissä, että yksityisarkistoja on tallessa runsaasti, joskin tilanne todennäköisesti vaihtelee paljon kunnittain. Kotiseutuliiton tekemän yksityisarkistoeselvityksen mukaan kunnat ovat kuitenkin yksi keskeinen kotiseutuarkistojen ylläpitäjä, ja kunnat ympäri Suomen säilyttävät kotiseutuarkistoja. Muita ylläpitäviä tahoja ovat esimerkiksi paikalliset yhdistykset tai seurakunnat. Kustannukset voidaan myös jakaa toimijoiden kesken esimerkiksi siten, että kunta tarjoaa kotiseutuarkistolle tilat ja arkiston hoitamisesta vastaa yhdistys. Yksityisarkistoista saattaa myös huolehtia kunnan kirjasto.¹⁰

Kaikissa kunnissa tai kaupungeissa ei puhuta kotiseutuarkistoista. Esimerkiksi Helsingin kaupunginarkistossa käytetään käsitettä kaupunginarkiston yksityisarkistot¹¹. Helsingin kaupunginarkistoon tulee edelleen yksityisiä arkistoaineistoja, mutta ne ovat pääsääntöisesti täydennyksiä olemassa oleviin arkistoihin. Digitaalisia yksityisaineistoja heille ei ole vielä tarjottu¹².

Kotiseutuarkistot

Kotiseutuarkistot ovat yhdistysten, yhteisöjen, kylien, sukujen, talojen ja yksityisten ihmisten muodostamia paikallisia tietovarantoja. Ne eivät kuulu lakisääteisen arkistotoiminnan hoidon piiriin eivätkä saa valtionavustusta. Kotiseutuarkistot ovat tärkeä osa paikallista muistia ja kulttuuriperintöä. Niillä on myös merkittävä rooli paikallisidentiteetin vahvistamisessa. Lisääntynyt paikallishistorian ja omien juurten tutkiminen on herättänyt aiempaa suuremman tarpeen saada paikallisuutta avaavaa arkistoaineistoa esiin ja hyödynnettäväksi.

⁹ Rikala, Marko, Museoihin arkistoidut. Asiakirjallinen kulttuuriperintö valtakunnallisten vastuumuseoiden kokoelmissa, pro gradu –tutkielma, Itä-Suomen yliopisto 2021. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20210293>

¹⁰ Mitä paikallisyhteisöistämme jää? Mitä haluamme muistaa? Selvitys Suomen kotiseutuarkistoista 2022. Suomen Kotiseutuliitto 2022. <https://bit.ly/3ObE7M0>. Hänninen, Heli, Kuntaliitto, sähköposti 9.1.2023.

¹¹ Helsingin kaupungin yksityisarkistotoimen ohje.

https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/07_01_Arkisto_Aartolahti_yksityisarkistot.pdf

¹² Aartolahti, Merja, Helsingin Kaupunginarkisto, sähköpostivastaus tietopyyntöön 26.1.2023

Yritysarkistotoimijat

Yritysarkistot ovat yritysmuotoisten oikeushenkilöiden toiminnan tuloksena syntyneitä arkistoja. Laajemmin käsitettynä yritysarkistoihin kuuluvat myös esimerkiksi historiallisten ruukkien, käsityöläisten ja liikkeenharjoittajien sekä yritys- ja elinkeinotoimintaan liittyvien järjestöjen arkistot.

Suomalaisista yritysarkistoista on laadittu painettu yleisluettelo vuonna 1987, mutta sen sisältö on vanhentunut. Luettelo sisältää perustiedot hieman alle 3000 yritysarkistosta. Vuonna 1988 julkaistiin luettelo myös yritysten itsensä hallussa olevista, tunnetuista aineistoista.¹³

Merkittävin yritysarkistojen tallentaja on Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto (ELKA), jonka kokoelmassa on yli 3700 arkistoa, analogista aineistoa yhteensä noin 35 hyllykilometriä. ELKA on yksityinen valtion-apuarkisto. Sille on yksityisarkistojen hankinnan kansallisessa työnjaossa sovittu päävastuu yritysarkistojen vastaanottamisesta ja tallentamisesta. Yritysarkistoja on pieniä määriä myös muissa valtionapuarkistoissa, esimerkiksi Työväen arkisto ottaa vastaan osuustoimintaliikkeeseen liittyviä asiakirja-aineistoja ja Musiikkiarkistossa on joidenkin musiikkialan yritysten arkistoja. Myös Kansallisarkisto on aiemmin ottanut vastaan yritysarkistoja.¹⁴

Kaikki ammatillisesti hoidetut arkistot eivät ole vielä mukana kansallisessa hankintapolitiisessa työnjaossa. Suomessa toimii myös eräitä yrityskohtaisia, tutkimusta palvelevia päätearkistoja. Helsingin Sanomien Säätiön ylläpitämä Päivälehdien arkisto tallentaa Sanoma-konserniin liittyviä arkistoja sekä eräin poikkeuksin myös muita media-alan ja journalistiseen yritystoimintaan liittyviä aineistoja. Metsäteollisuusyhtiö UPM:llä on Valkeakoskella oma keskusarkisto, joka on osa yhtiön organisaatiota.¹⁵

Kuntien keskusarkistojen, museoiden ja eri yhdistysten ylläpitämien arkistojen yritysarkistoista ei ole olemassa ajantasaista, kattavaa ja kokoavaa tietoa. Monia merkittäviä yritysarkistoja on yhä yritysten itsensä hallussa. Koska yritysten arkistonhoito ja tiedonhallinta on vain vähäisessä määrin lakisääteistä, näitä aineistoja hoidetaan vaihtelevasti. Yritysarkistojen hoitoon liittyvää neuvontaa, koulutusta ja ohjeistusta antaa Liikearkistoyhdistys ry¹⁶.

Kun yritykset luovuttavat aineistojaan päätearkistoon, projektit voivat olla laajoja. Esimerkiksi ELKA:n vuonna 2013 vastaanottama Nordean arkisto oli yli kaksi hyllykilometriä.¹⁷

Isot yritysarkistot sisältävät tietoa yli sadan vuoden ajalta, ja fuusioiden myötä ne saattavat kattaa kokonaisen toimialan historian. Toisaalta myös pienten yritysten ja yksittäisten elinkeinonharjoittajien arkistojen tallennus on tärkeää historiantutkimuksen tasavertaisten näkökulmien turvaamiseksi.

Muita yksityisarkistotoimijoita

Järjestöt ja yhdistykset

Järjestöjen ja yhdistysten arkistoaineistoa voidaan luovuttaa Kansallisarkistoon, elleivät ne kuulu kansallisen hankintapolitiikan mukaisesti muiden yksityisarkistotoimijoiden hankinnan piiriin. Mikäli aineistot eivät kuulu minkään arkiston hankintapolitiikkaan, ne saattavat jäädä järjestön itsensä säilytettäväksi.

¹³ Lehtonen Jari et al. *Suomen yritysarkistot. 1 (1987) ja Suomen yritysarkistot. 2 (1988)*.

¹⁴ ELKA:n vuosikertomus 2021. Kansallisarkisto, Yksityisarkistojen hankinnan työnjako -taulukko 1.10.2020.

¹⁵ UPM:n lehdistötiedote 21.8.2012.

¹⁶ <https://www.liikearkistoyhdistys.fi>

¹⁷ ELKA:n toimintakertomus 2014, tiedonanto Jarmo Luoma-aho 24.1.2023.

Osa toimivista järjestöistä ylläpitää myös omaa arkistoa. Usein kyse on edellä kuvatun mukaisesti aineistoista, joita esimerkiksi Kansallisarkisto tai muu arkisto- tai museo-organisaatio ei ole ottanut vastaan. Järjestöt tuottavat myös paljon valokuvia ja muuta audiovisuaalista aineistoa, jota voidaan säilyttää itsellä tai luovuttaa muiden arkisto- tai museo-organisaatioiden ylläpitämiin kuva-arkistoihin. Esimerkiksi Suomen kansallisoppera ja -baletti vastaa omasta arkistostaan.

Osa aineistosta jää aina järjestöjen itsensä säilytettäväksi. Kun järjestön toiminta loppuu tai sen resurssit ylläpitää arkistoa loppuvat, aineistoa uhkaa tuhoaminen tai katoaminen. Myös sähköisten tietojen ja asiakirjojen säilyttäminen tulee turvata. Kansallisarkistolla ja monilla yksityisillä arkistoilla on mahdollisuus ottaa järjestöjen digitaalisia tietoja ja asiakirjoja vastaan.

Esimerkkinä järjestöarkistosta mainittakoon Suomen Lähetysseura ry, joka ylläpitää omaa ammatillisesti hoidettua arkistoa ja tarjoaa aineistonsa ulkopuolisten tutkijoiden käyttöön. Järjestön oman arkiston lisäksi kokoelmassa on entisten lähetystyöntekijöiden henkilöarkistoja ja muiden lähetysjärjestöjen arkistoja. Osa Lähetysseuran vanhimmasta arkistosta on jo luovutettu Kansallisarkistoon. Vuonna 1859 perustettu seura on yksi maamme vanhimmista yhä toimivista järjestöistä ja sen arkistoitu aineisto palvelee paitsi Suomen myös toiminta-alueiden (esim. Namibian) historian ja kulttuurin tutkijoita.

Seurakunnat

Myös seurakunnilla voi olla hallussaan yksityisarkistoja. Esimerkiksi Kotka-Kymin seurakunnalle on luovutettu yksityishenkilöiden arkistoja (pääosin entisiä kirkkoherroja, pastoreita, diakoneja, kanttoreita, diakonisseja tai muita seurakunta-aktiiveja) mutta myös yhdistysarkistoja kristilliseltä kentältä¹⁸.

Yksityisarkistotoimijoiden arkistoaineistot

Yksityisten keskusarkistojen aineistot

Yksityisillä keskusarkistoilla on yhteensä 66 000 hyllymetriä analogista ja yli 200 teratavua digitaalista arkistoaineistoa. Lisäksi Musiikkiarkistolla on 1 200 hyllymetriä analogista ja noin 60 teratavua digitaalista aineistoa. Keskusarkistojen kokoelmat sisältävät keskenään sovitun hankintapoliittisen työnjaon mukaisesti kymmenien tuhansien arkistotoimijoiden aineistoja.

Arkistojen aineistokokoelmat muodostuvat yhteiskunnan eri aloilla vaikuttavien toimijoiden (mm. edunvalvonta-, urheilu- ja poliittisten järjestöjen, yhdistysten, musiikkialan toimijoiden sekä yksityishenkilöiden) toiminnan myötä syntyneistä aineistoista. Arkistojen sisältämät asiakirjalliset aineistot sisältävät mm. pöytäkirjoja, toimintakertomuksia, kirjeenvaihtoa, puheita, rekisteriasiakirjoja, taloudelliseen toimintaan liittyviä asiakirjoja ja sopimuksia. Arkistoilla on myös merkittävät kokoelmat valokuvia, ääni-, musiikki- ja videotallenteita sekä arkistotoimijoiden painotuotteita, kuten lehtiä, mainoksia, esitteitä, julisteita, nuotteja ja konserttiohjelmaa. Arkistoissa olevat henkilöarkistot sisältävät yksityishenkilöiden henkilökohtaisia aineistoja esimerkiksi päiväkirjojen, yksityisen kirjeenvaihdon ja perhe- ja sukulaisuussuhteita kuvaavien tietojen muodossa.

Moni yksityisarkistoista kerää lisäksi muistitietoaineistoa haastatteluin ja keruin. Esimerkiksi SKS:lla, SLS:lla ja Työväen Arkistolla on aktiivista keruutoimintaa, jonka kautta ne keräävät aktiivisesti tietoja yhteiskunnan ja nykykulttuurin ajankohtaisista ilmiöistä.¹⁹ SLS:n arkisto ottaa oman hankintapolitiikkansa mukaisesti

¹⁸ Kotkan asianhallintapäällikkö Jere Markkasen sähköpostiviesti 9.1.2023.

¹⁹ Esimerkiksi helmikuussa 2023 sekä SLS:lla että SKS:lla on käynnissä keruut liittyen ajankohtaiseen energiakriisiin; SLS:n ja Svenska YLE:n yhteistyössä toteuttama keruu *Energikris – i repris* ja SKS:n keruu *Ankaria aikoja*. Työväen Arkiston Työväen muistitietotoimikunta jatkaa *Sateenkaariaineistot talteen!* -keruuhanketta sekä suunnittelee ja valmistelee työelämään ja sen marginaaleihin liittyvää muistitietokeruuta.

luovutuksina vastaan myös yksityishenkilöiden, sukujen ja yhdistysten arkistoja, suomenruotsalaiseen kulttuuriperintöön, murteisiin, paikannimistöön sekä musiikkiin ja tanssiin liittyvää aineistoa. SKS:n arkisto ottaa vastaavasti vastaan kirjallisuuteen ja kulttuurien tutkimukseen sekä suulliseen ja kirjalliseen kulttuuriin liittyviä aineistoja.

Kansallisarkiston yksityisarkistoaineistot

Kansallisarkistossa on tällä hetkellä noin 22 000 hyllymetriä analogista ja 4,5 teratavua digitaalista yksityisarkistoaineistoa²⁰.

Kansalliskirjaston yksityisarkistoaineistot

Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelma (arkistoaineisto) käsittää pääosin oppi- ja kulttuurihistoriallista materiaalia sekä taidemusiikkiaineistoa noin 4 hyllykilometriä yli 2000 vuoden ajalta antiikin Kreikasta ja Egyptistä nykyhetkeen asti.

Museoiden arkistoaineistot

Museoilla ei ole täyttä yhtenäisyyttä siinä, mitä kokoelmiinsa kuuluvia aineistoja ne luokittelevat arkistoaineistoksi. Tämän vuoksi arkisto-otsikon alta löytyy mm. painotuotteita, etikettejä ja muuta paperimuotoista, mutta ei-asiakirjallista aineistoa. Ilmiö on havaittavissa esimerkiksi Finna-hakuja tekemällä.²¹ Museoilla on kuitenkin myös runsaasti saman tyyppistä asiakirjallista aineistoa kuin yksityisillä keskusarkistoilla.

Kuusi museota säilyttää hyllykilometrin tai enemmän, suurimman arkistokokoelman ollessa vajaat 3 hkm. Yli 100 hm aineistoa on 57 museolla.

Museoiden säilyttämä arkistoaineisto on tilastotiedon valossa ollut kasvussa. Vuosina 2007–2021 analogisen arkistoaineiston määrä on kasvanut 15,8 hyllykilometristä 25,2 hyllykilometriin.

Kaupunginarkistojen ja kuntien yksityiset arkistoaineistot

Tarkkoja valtakunnallisia lukuja kuntien yksityisarkistoaineistojen määrästä ei ole tiedossa, mutta esimerkiksi Helsingin kaupunginarkistossa on 410 yksityisen arkistonmuodostajan arkistoa.

Kunnallisten toimijoiden yksityisissä arkistoissa on yhdistävänä tekijänä usein paikallisuus. Kaupunkien ja kuntien yksityisiä arkistonmuodostajia ovat esimerkiksi paikalliset yhdistykset, seurat, kansanliikkeet, perheet, suvut, taloyhtiöt, yksityishenkilöt, kaupungin viranhaltijat tai luottamushenkilöt. Yksityiset arkistoaineistot voivat olla myös peräisin kaupungin tai kunnan tytäryhtiöistä tai konsernissa toimivista säätiöistä. Toisissa kaupunginarkistoissa (esimerkiksi Helsinki) puhutaan käsitteellisesti yksityisarkistoista, toisissa (esimerkiksi Kotka) kotiseutuarkistoista.

Esimerkkejä kaupunginarkistoista, joilla on hallussaan yksityisarkistoja

Helsingin kaupunginarkisto, 410 arkistonmuodostajaa:

Helsingin kaupunginarkistoon otetaan vastaan sellaiset yksityiset arkistot, joiden muodostaja on toiminut

²⁰ Joki, Vuokko. Yksityisarkistopaneelin esitysaineisto 2.11.2022.

²¹ Ks. myös: Sassali-Tanila, Anna, Asiakirja museo-objektina. Museoarkistot, asiakirjojen kontekstit sekä arkistojen ja museoiden työnjako, pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 2017. <https://www.utupub.fi/handle/10024/173011>

Helsingissä tai jotka muuten voidaan katsoa helsinkiläisiksi²². Tällaisia ovat helsinkiläisten:

- yhdistysten, seurojen ja kansanliikkeiden arkistot
- perheiden, sukujen, talojen ja taloyhtiöiden arkistot
- yksityishenkilöiden arkistot
- kaupungin virka- ja luottamusmiesten arkistot
- kaupungin säätiöiden ja yhtiöiden arkistot

Kotkan kaupunginarkiston yhdeksi vastuualueeksi (hallinnollisesti erilliseksi) on mainittu kotiseutuarkistojen ylläpitäminen²³. Kotiseutuarkistot käsittävät:

- Aatteelliset ja ammattienedistämisyhdistykset
- Hyväntekeväisyysyhdistykset
- Kulttuuriyhdistykset
- Liikearkistot
- Maanpuolustus- ja reserviläisyhdistykset
- Urheiluyhdistykset
- Yksityisarkistot (henkilöarkistoja)

Yksityisarkistoja on myös muissa suurissa kaupungeissa, kuten Espoossa²⁴, Tampereella²⁵, Turussa²⁶ ja Vantaalla²⁷. Kaikkien arkistoluettelot eivät ole saatavilla verkossa, mutta oletettavasti yksityisarkistoja on kuntien hallussa enemmänkin.

Kotiseutuarkistojen arkistoaineistot

Kotiseutulitto toteutti 2021–2022 selvityksen kotiseutuarkistoista. Aiempi kyselytutkimus tehtiin 1999. Vuoden 2021 kyselyyn vastasi yhteensä 111 kotiseutuarkistoa, mutta tiedetään, että kaikilta ei saatu vastauksia. Vuoden 2021 kyselyyn vastanneista 49 kotiseutuarkistoa oli kunnan ja 56 yksityisen ylläpitämiä. Usein kotiseutuarkistojen ylläpitoon osallistuivat molemmat tahot. Noin puolet toimi kunnankirjaston, -arkiston tai paikallismuseon yhteydessä.

Kyselyyn vastanneet kotiseutuarkistot säilyttivät vuonna 2021 yhteensä noin 5,2 hyllykilometriä arkistoaineistoa (2019: 4,4 hkm), yli 312 000 valokuvaa, yli 10 000 kpl digitaalisia aineistoja, yli 1 700 kuvatallennetta ja yli 3 800 äänitallennetta. Vuosikartunta oli yli 125 hyllymetriä (1999: 244 hm). Vuosittaisia asiakaskäyntejä oli vuonna 2021 yli 36 000 (1999: yli 6 000).

Kotiseutuarkistojen toimintaympäristö on hyvin haasteellinen. Niissä koetaan resurssien, ajan, osaamisen, asiantuntemuksen ja tilojen puutetta. Joissakin on pulaa laitteista ja toimivista verkkoyhteyksistäkin. Kyselyn mukaan noin 36 % kotiseutuarkistoista täyttää arkistotilavaatimukset, 24 % ei täytä ja 42 % ei tiedä.

²² ²² Helsingin kaupungin yksityisarkistotoimen ohje.

https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/07_01_Arkisto_Aartolahti_yksityisarkistot.pdf

²³ <https://www.kotka.fi/asioi-ja-osallistu/asiakirjat-ja-tietopyynnot/kaupunginarkisto/arkistot-ja-asiakirjat/kotiseutuarkisto/>. Kotkan asianhallintapäällikkö Jere Markkasen sähköpostiviesti 9.1.2023.

²⁴ Espoon kaupunginarkisto, kotisivut: <https://www.espoo.fi/fi/kaupunginarkisto>

²⁵ Tampereen kaupunginarkiston kotisivut: <https://www.tampere.fi/organisaatio/kaupunginarkisto/luovuta-arkistosi-kaupunginarkistoon>.

²⁶ Turun kaupunginarkiston kotisivut: <https://www.turku.fi/turku-tieto/arkistot/turun-kaupunginarkisto>

²⁷ Vantaan kaupunginarkiston kotisivut: <https://www.vantaa.fi/fi/palveluhakemisto/toimipiste/vantaan-kaupunginarkisto#tab-introduction>

Kotiseutuarkistot ovat monille tuntemattomia ja niiden aineistot ovat vaikeasti saavutettavia. 25 % kotiseutuarkistoista ei pysty järjestämään lainkaan tietopalvelua. Yli 68 % arkistohakemistotietoja ei löydy verkosta ja yli 47 % ei ole verkkosivua ollenkaan. Yli 74 % ei ole tietosuojalain edellyttämää informointia rekisteröidyille.

Kotiseutuarkistoissa tehdään tallennustyötä suurelta osin paikallisesti, niukoin resurssein ja usein harrastajavoimin. Työ vaatii ohjausta ja koordinoitua. Monessa kotiseutuarkistossa on digitoitu aineistoja, mutta koska alalta puuttuu selkeä ohjeistus, on osa digitoiduista aineistoista jo kadonnut. Myös tietosuoja on aiheuttanut uusia haasteita kotiseutuarkistoille. Kotiseutuarkistojen ylläpitäjät toivovat kansallisen tason ratkaisua yhteisen aineistonhallintajärjestelmän saamiseksi, koulutusta ja ohjeistusta, lomakkeita ja mallipohjia sekä toiminta-avustuksia.

Henkilöarkistot

Henkilöarkistoja tallentavat käytännössä kaikki yksityisarkistot. Erityistapauksena mainittakoon Yksityisiin keskusarkistoihin kuuluva Urho Kekkosen arkisto, joka on perustettu presidentti Kekkosen laajan henkilöarkiston tallentajaksi ja ylläpitäjäksi.

Yksityisarkistojen digitaaliset aineistot ja palvelut

Digitointi

Yksityisarkistot ovat digitoineet jo pitkään aineistojaan, ja siihen liittyen on tehty paljon yhteistyötä. Esimerkiksi Yksityiset Keskusarkistot ry:n jäsenorganisaatioilla on ollut yhteisiä digitointihankkeita. Äänitteiden digitoinnin osalta on tehty yhteistyötä jo yli 20 vuotta. Yhteistyöhön on kuulunut muun muassa kokemusten ja osaamisen vaihtoa. Myös erilaisten tallenneformaattien osalta on tehty yhteistyötä pitkään, jonka ansiosta jokaisella arkistolla ei tarvitse olla laitteita ja osaamista kaikkien erilaisten formaattien digitoimiseen, vaan arkistot ovat auttaneet toinen toistaan.

Yksityisarkistoaineistoja on digitoitu myös ulkoistettuna. Ulkoistaminen sopii tilanteissa, joissa aineisto on määrämuotoista, sitä on runsaasti ja se on erinomaisessa kunnossa ja riittävällä tasolla kuvailtu. Vain pieni osa yksityisarkistoaineistoista täyttää nämä kriteerit, joten ulkoistaminen ei ole valtaosassa digitointia taloudellisesti kannattavaa tai toiminnallisesti mahdollista. Lisäksi digitoinnin ulkoistaminen on monien aineistojen osalta vaikeaa, sillä se vaatii sellaista ymmärrystä itse aineistosta, mitä harvalla palveluntarjoajalla on.

Digitoinnin osalta suurin ongelma on ollut toiminnan pitkäjänteisyys, sillä digitointia on tehty suurelta osin erilaisten hankerahoitusten turvin.

Digitaalisen aineiston vastaanotto

Yksityisarkistoilta puuttuu tällä hetkellä kokonaisjärjestelmä digitaalisten aineistojen vastaanottoon, käsittelyyn, säilyttämiseen ja käyttöön tarjoamiseen. Yksityisarkistoaineistot poikkeavat tältä osin merkittävästi viranomaisaineistoista, sillä yksityisarkistoissa vastaanotto vaatii useimmiten käsityötä kuten digitaalisen aineiston järjestämistä ja metatietojen kirjaamista tai täydentämistä.

Mikkelissä kehitettävä Memoriaali-palvelu²⁸ voisi täyttää ainakin osan näistä tarpeista, mikäli sen jatkokehitykseen panostetaan. Memoriaalissa on mukana yksityisarkistoista Elka. Yhtenä Memoraalin osana on sähköisen aineiston vastaanottamisen malli, jossa vastaanotettu tieto muutetaan arkistokelpoiseen muotoon, lisätään sisältöön liittyviä metatietoja, paketoidaan tiedot tarvittaessa arkistokelpoiseen pakettiin sekä tehdään oikeellisuuteen ja virheettömyyteen liittyviä tarkistuksia.

Elka on myös testannut Disecin toteuttamaa sovellusta, jolla saataisiin vietyä metatietoja ja digitaalisia objekteja Microsoftin Sharepointista automaattisesti Yksaan. Päivälehdien arkisto on puolestaan toteuttanut yhteistyössä Mikkelissä toimivan Digitalian kanssa hankkeen, jossa Outlookin datatiedostona vastaanotetut sähköpostit siirrettiin konversion kautta arkistojärjestelmään.

Tekstin tunnistaminen ja automaattinen kuvailu

Aineistojen kuvailu on tähän saakka ollut arkistojen digitalisaation pullonkaula. Käsin kirjoitetun tekstin tunnistaminen ja automatisoitu metatietojen muodostaminen voisivat auttaa digitoinnin tehostamisessa, mutta ne eivät tule kokonaan poistamaan kuvailussa tarvittavaa asiantuntijatyötä.

²⁸ <https://www.xamk.fi/tutkimus-ja-kehitys/memoriaali/>

Horisontti 2020 -ohjelmasta rahoitetussa READ-hankkeessa²⁹ kehitettiin Transkribus-tutkimusallustaa, joka mahdollistaa käsin kirjoitetun tekstin automaattisen tunnistuksen (HTR). Transkribus-allustan ylläpitoa ja kehitystä jatkaa eurooppalainen osuuskunta READ COOP SCE³⁰. Esimerkiksi SLS on kehittänyt READin puitteissa käsin kirjoitetun tekstin tunnistamiseen malleja muun muassa Zachris Topeliuksen ja Albert Edelfeltin käsialan tunnistamiseen.

Elka on mukana DALAI-hankkeessa³¹, jonka tavoitteena on digitaalisten aineistojen laadun ja käytettävyyden parantaminen tekoälyavusteisesti. Kansallisarkiston johtamaa hanketta rahoittaa Euroopan aluekehitysrahasto, ja siinä ovat Kansallisarkiston ja Elkan lisäksi mukana Xamk ja Disec.

Arkistojärjestelmät

Tällä hetkellä Disec Oy:n tarjoama Yksä-palvelu³² on laajimmin yksityisarkistoissa käytettävä kuvailu- ja aineistonhallintajärjestelmä. Yksän uusin versio tarjoaa rajapinnan kuvailutietojen viemiseksi Finnaan. Yksä on järjestelmänä monipuolinen, sillä sitä voidaan käyttää metatietojen ohella, arkiston niin halutessa, myös digitaalisten aineistojen hallintaan ja pitkäaikaissäilyttämiseen. Museoille on kehitetty oma Yksä-kokoelmanhallintajärjestelmä³³, jonka arkisto-osiota on monipuolistettu esimerkiksi Teatterimuseon tarpeita varten.

Osassa yksityisarkistoja esimerkiksi valokuvat ja muu kuva-aineisto kuvaillaan Collecte-kokoelmanhallintajärjestelmään³⁴, joka on laajasti käytössä museosektorilla. Collectessa voidaan luetteloida kansainvälisen CIDOC CRM -mallin mukaisesti. Collectessa on valmis Finna-rajapinta kaikille Finnan tukemille objektityypeille

Osassa museoita yksityisarkistoaineistoja on kuvailtu Museoliiton tarjoamaan Kookos-kokoelmanhallintapalveluun³⁵. Kookos on kokonaisratkaisu, joka pitää sisällään MuseumPlus-kokoelmanhallintajärjestelmän ja palvelintilaa digitaalisten aineistojen tallentamiseen. MuseumPlus sisältää Finna-rajapinnan.

Pienillä toimijoilla, esimerkiksi kotiseutuarkistoilla, arkistojen hallinta perustuu edelleen manuaalisiin luetteloihin.

Finna-palvelut

Finna on merkittävä väylä saada yksityisarkistoja suurelle yleisölle tunnetuksi sekä laajaan käyttöön yhteiskunnassa. Tässä tarkoituksessa toimii erityisesti Finna.fi-hakupalvelu³⁶, joka kokoaa suurimman osan suomalaisesta digitaalisesta kulttuuriperinnöstä. Osa arkisto-organisaatioista on rakentanut Finnan alustapalvelun avulla myös oman Finna-näkymän, jonka voi muokata helpottamaan juuri omien aineistojen käyttöä. Käyttöliittymien lisäksi Finna tarjoaa mahdollisuuden käyttää avointa metadataa rajapintojen kautta, mikä mahdollistaa monenlaista jatkokäyttöä.

Finnassa on julkaissut yksityisarkistoaineistoja ainakin 9 arkistoa ja lisäksi mukaan on tulossa vuoden 2023 aikana noin 10 uutta organisaatiota. Merkittävä osa yksityisarkistoaineistoista on digitoimatonta, mutta on tärkeää, että aineistojen kuvailu- ja luettelointitiedot ovat löydettävissä siinäkin tapauksessa, että aineistot eivät ole käytettävissä välittömästi verkon kautta.

²⁹ <https://makingamodernarchive.blogspot.com>

³⁰ <https://readcoop.eu>

³¹ <https://kansallisarkisto.fi/dalai>

³² <https://disec.fi/arkistopalvelut/>

³³ <https://disec.fi/museoiden-kokoelmanhallinta/>

³⁴ <https://collecte.fi>

³⁵ <https://www.museoliitto.fi/kookos>

³⁶ <https://finna.fi>

Finna.fi:stä löytyvässä Finna Luokahuoneessa on myös mahdollisuus julkaista oppimiseen tarkoitettuja aineistopaketteja. Luokahuoneessa on julkaistu kahden yksityisarkiston aineistoja. Lisäksi Finna haravoi kulttuuriperintöorganisaatioiden tekemiä avoimia oppimateriaaleja kaikkien löydettäviksi. Neljä arkistoa on julkaissut Finna.fi:ssä avoimia oppimateriaaleja.

Kansalliskirjasto toimii Finna-palveluiden ylläpitäjänä ja vastaa niiden kehittämisestä ja yhteistyöverkoston rakentamisesta³⁷. Finnaa kehitetään tiiviissä yhteistyössä mukana olevien organisaatioiden kanssa, joten kaikki Finnassa mukana olevat organisaatiot pääsevät vaikuttamaan sen kehittämiseen.

Mukana olevat organisaatiot hyötyvät mm. Finnan keskitetysti tuotetuista saavutettavuus- ja käytettävyysspalveluista sekä aineistojen käytön edistämisestä. OKM:n hallinnonalan organisaatiot ja valtionapuarkestit voivat osallistua Finnaan ministeriön keskitetyllä rahoituksella. Muille arkistoille, kirjastoille ja museoille osallistuminen on mahdollista maksullisena palveluna.

Kansalliskirjaston ja CSC:n kehittämä sekä OKM:n rahoittama Finna Tutkijasali -käyttöliittymä olisi merkittävä lisäys yksityisarkistojen palveluvalikoimaan, sillä se mahdollistaisi metatietojen ja myöhemmässä vaiheessa myös digitaalisten aineistojen rajatun verkkopalvelun vahvalla tunnistautumismallilla. Finna Tutkijasali edustaisi uudenlaista avoimista digitaalisiin palveluihin, ja sille on tunnistettu tarpeita myös muualla kulttuuriperintöorganisaatiosektorilla. Hankkeessa pilottiorganisaationa toimii SKS, mutta tuotantokäyttöön siirtymiselle ei ole saatu rahoitusta.

Digitaalisten aineistojen verkkokäyttö

Finnan merkitys on keskeinen paitsi hakupalveluna, myös tärkeänä kanavana aineistojen verkkokäytössä. Usea yksityisarkisto tarjoaa esimerkiksi valokuviaan Finnan kautta. Finnan lisäksi on käytetty myös monia muita kanavia, jotka on valittu siten, että ajateltu kohderyhmä tavoitettaisiin mahdollisimman hyvin.

Yksityisarkistoaineistojen laajamittaista verkkokäyttöä rajoittavat kuitenkin erityisesti tietosuojaja tekijänoikeudet. Aineistoissa on erittäin paljon henkilötietoja ja myös erityisiä henkilötietoryhmiä (arkaluonteiset tiedot). Taideteosten lisäksi myös esimerkiksi kirjeet, haastattelut ja valokuvat ovat tekijänoikeudenalaisia aineistoja, jota ei voida välittää verkossa ilman oikeudenhaltijan lupaa. Nykyinen tekijänoikeuslaki antaa oikeuden saattaa arkiston omistamia aineistoja käyttöön arkiston omissa tiloissa, mutta käyttö verkon välityksellä vaatii aina luvan tai sopimuslisenssin. Tämä rajoitus koskee myös aineistojen tarjoamiseen verkon välityksellä vahvaa tunnistautumista käyttäen esimerkiksi tutkijoille.

Yksityisarkistojen digitaalisista palveluista, joissa aineistoa on toimitettu ja rikastettu digitoinnin jälkeen, voidaan mainita muutamia esimerkkejä. Näissä kyse on enemmänkin julkaisuista kuin perinteisistä arkistojen verkkopalveluista. SKS:n julkaisema Suomen Kansan Vanhat Runot (SKVR)³⁸ sisältää yhteensä lähes 90 000 runotekstiä, ja tietokantaan on liitetty SKVR:n runohakemisto. SKS:ssa on myös toimitettu Aleksis Kiven kirjoituksista laaja Aleksis Kivi -korpus, joka on saatavilla Kielipankissa³⁹. SLS on puolestaan koonnut Albert Edelfeltin kirjeistä⁴⁰ tapahtumaperusteista metadatta sekä mallintanut Zachris Topeliuksen kirjeenvaihtoa ja ihmisten kytköksiä toisiinsa⁴¹.

Esimerkiksi Työväen Arkisto ja Kansan Arkisto ovat mukana arjenhistoria.fi-palvelussa⁴², joka sisältää laajat esine- ja valokuvakokoelmat liittyen työelämän, teollisuuden, tekniikan, tieteen, korkeakouluopetuksen

³⁷ <https://www.kiwi.fi/display/Finna/Finna-konsortio>

³⁸ <https://skvr.fi/aloita>

³⁹ <https://korp.csc.fi/>

⁴⁰ <https://edelfelt.sls.fi>

⁴¹ <https://topelius-m.sls.fi/#/home>

⁴² <http://www.arjenhistoria.fi>

historian, työväenliikkeen ja sosiaalhistorian aihepiireihin. Arjenhistoria.fi pitää toistaiseksi sisällään vain pienen näyttöön organisaatioiden kokoelmista.

Elkan Aikakone⁴³ on näyteikkuna Elkan aineistoihin, ja siihen on koottu kuvia, videoita, mainoksia, piirustuksia, asiakirjoja ja muuta aineistoa eri vuosikymmeniltä. Musiikkiarkisto on avannut tutkimusaineistoja rakenteisessa muodossa Avoindata-palvelussa⁴⁴. Työväen Arkisto ja Kansan Arkisto ovat tuottaneet laajaan Vapauden museo -hankkeeseen⁴⁵ liittyen oppimateriaaleja⁴⁶ koulujen ja muiden aihepiiristä kiinnostuneiden käyttöön.

Monet arkistot ovat julkaisseet aineistojaan myös kaupallisilla alustapalveluilla. Näiden palvelukanavien kautta tavoitetaan uutta yleisöä, mutta niiden käyttö saattaa olla kulttuuriperintöorganisaatioiden kannalta tietosuojaan ja tekijänoikeuksien takia mahdotonta tai epäeettistä, sillä yleensä julkaisija joutuu luovuttamaan kaikki oikeudet alustapalvelulle. Näiden kanavien kautta voidaankin julkaista vain tietyn tyyppistä aineistoa. Esimerkiksi videoiden osalta useilla yksityisarkistoilla on oma kanava Youtubessa tai Vimeossa, ja äänitteitä on julkaistu muun muassa Soundcloudissa. Näytteitä valokuva-aineistoista on saatettu julkaista esimerkiksi Instagramissa tai Facebookissa. Epäkaupallisista alustapalveluista voidaan mainita Wikimedia Commons, jossa jotkut arkistot ovat julkaisseet valokuviaan, sekä Ajapaikk⁴⁷, jossa käyttäjät voivat liittää kuviin metatietoja.

Europeana

Europeana on digitaalista kulttuuriperintöaineistoa eurooppalaisista arkistoista, kirjastoista ja museoista kokoava ja tarjoava palvelu. Suomalaisten organisaatioiden aineistoa voidaan välittää Europeanaan Kansalliskirjaston tarjoamalla Formula-palvelulla. Aineistoa Europeanaan välittävät myös tiettyihin toimialoihin tai teemoihin erikoistuneet aggregoijat.

Tällä hetkellä mukana on kolme suomalaista yksityisarkistoaineistoa tarjoavaa organisaatiota: Svenska litteratursällskapet i Finland, Työväen arkisto ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Europeana ottaa palveluunsa mukaan vain digitoituja avoimesti verkossa saatavilla olevia aineistoja, joten se ei yleensä palvele tutkijoita tai muita vastaavia käyttäjäryhmiä kovin kattavasti.

Europeanan merkitys tulee jatkossa korostumaan, sillä komission suosituksessa yhteisestä digitaalisen kulttuuriperinnön data-avaruudesta⁴⁸ todetaan, että kaikkien tulevien kulttuuriperintövarojen koskevien digitointihankkeiden julkisen rahoituksen edellytyksenä olisi oltava, että digitoitu sisältö asetetaan saataville Europeanassa.

Aineistojen säilyvyyden varmistaminen: Kulttuuriperintö-PAS-palvelu

Yksityisarkistojen, kuten kaikkien kulttuuriperintöä vaalivien organisaatioiden, tulee huolehtia myös digitaalisten aineistojensa pitkäkestoisesta säilyvyydestä, ja huomioida tässä kymmenien tai jopa satojen vuosien aikajänne. Tämä vaatii systemaattista työtä, jolla voidaan tehokkaasti varautua erilaisiin digitaaliset aineistot vaarantaviin uhkiin. Tällaisesta toimintaa, kun se on hallittua, kutsutaan digitaaliseksi pitkäaikaissäilyttämiseksi (PAS).

⁴³ <https://www.elka.fi/aikakone/>

⁴⁴ <https://www.avoindata.fi/data/fi/organization/musiikkiarkisto>

⁴⁵ <http://www.werstas.fi/event/vapauden-museo/>

⁴⁶ <http://www.tyovaenliike.fi/kouluille/oppimateriaaleja/>

⁴⁷ <https://ajapaik.ee/?page=1>

⁴⁸ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021H1970&from=FI>

CSC tuottaa OKM:lle Kulttuuriperintö-PAS-palvelua⁴⁹, jota yksityisarkistoista hyödyntävät jo tällä hetkellä Musiikkiarkisto ja SLS. Kulttuuriperintö-PAS-palvelu takaa hyödyntäville organisaatioille heidän aineistojensa säilymisen eheinä, autenttisina ja käyttökelpoisina. Onnistuakseen tässä PAS-palvelu sisältää kyvykkyydet esimerkiksi aktiiviseen aineistojen valvontaan, laadunvarmistukseen, säilyttämisen maantieteellisen hajauttamiseen, tietoturva- ja kyberuhkiin varautumiseen sekä tiedostomuotojen hallintaan. CSC tuottaa tämän palvelukokonaisuuden läheisessä yhteistyössä palvelua hyödyntävien organisaatioiden kanssa toiminnan käyttäjä- ja tarvelähtöisyyden varmistamiseksi.

CSC jakaa organisaatioiden kanssa PAS-toimintaan liittyvää osaamista ja järjestää säännöllisesti siihen liittyviä koulutuksia. Lisäksi CSC:n tuottamat PAS-palvelut auditoidaan säännöllisesti. Toiminnassa varaudutaan luonnollisesti mm. sijaintiin, säilytysteknologiaan ja -mediaan, formaatteihin⁵⁰ ja laatuun liittyviin riskeihin, mutta katetaan myös systemaattisiin virheisiin, pahasuopiin käyttäjiin sekä osaamisen jatkumoon liittyvät riskiskenaariot. Vuoden 2022 aikana PAS-palvelussa ylitettiin jo 2 petatavun rajapyykki säilytettävässä aineistomäärässä. Tarkemmin PAS-palvelun toiminnan tuloksiin voi tutustua vuosittain julkaistavasta laaturaportista⁵¹.

Jo PAS-palvelun suunnitteluvaiheessa tehdyt kustannus- ja hyötyanalyysit osoittivat, että digitaalinen säilyttäminen on tehokkainta rakentaa kulttuuriperintöorganisaatioille yhdessä, koska tällöin päällekkäisen osaamisen kasvattamisen ja ylläpitämisen tarve, mutta myös infrastruktuurin rakentamisen päällekkäisyydet, vähenevät. Yksityisarkistojen Kulttuuriperintö-PAS-palvelun hyödyntämistä olisi hyvä laajentaa jo lähi-tulevaisuudessa.

Muita KAM-sektorin yhteisiä palveluita

Kansalliskirjastolla on Finnan lisäksi useita muitakin palveluita, jotka ovat arkistosektorin hyödynnettävissä. Esimerkiksi kuvailustandardiryhmä⁵² toimii kuvailustandardeihin liittyvää osaamista jakavana foorumina kulttuuriperintöorganisaatioille. Ryhmän ohjausvastuu kattaa myös arkistoissa käytettävät RDA-kuvailusäännöt.

Kansalliskirjaston Finto⁵³ on yhteentoimivuutta ja linkitetyn datan käyttöä edistävä palvelu, joka kehittää sanastoja ja ontologioita sekä niiden käytön mahdollistavia ohjelmistoja. Finton ontologiat kuten Yleinen suomalainen ontologia YSO yhdistävät eri alojen käsitteistöä ja tietosisältöjä, ja ne toimivat yhdysiteenä yhteentoimivia ja monitieteisiä palveluita kehitettäessä. Finton ontologioita hyödynnetään hyvin laajasti koko KAM-sektorilla.

Annif⁵⁴ on automaattisen sisällönkuvailun työkalu, joka perustuu kieliteknologiaan ja useisiin eri koneoppimismalleihin. Sen tarkoituksena on mahdollistaa aineistojen automaattista asiasanoitusta ja luokitusta. Annif opetetaan olemassa olevalla tekstiaineistolla, jonka perusteella se oppii tunnistamaan asiasanoja tai luokkia myös uudesta aineistosta. Annifia on hyödynnetty Finto AI -palvelussa⁵⁵, joka tarjoaa automaattisen sisällönkuvailun palvelua erityisesti suomalaisten sisällönkuvailijoiden käyttöön.

Yksityisarkistojen näkökulmasta Nimitietopalvelun toteutuminen olisi tärkeää. Nimitietopalvelu tarkoittaa koko KAM-sektorin yhteistä tietovarantoa nykyisistä ja historiallisista toimijoista (henkilöistä, yhteisöistä ja suvuista) sekä tietovarannon ylläpitoon ja käyttöön liittyviä järjestelmiä, rajapintoja ja käytäntöjä.

⁴⁹ <https://www.digitalpreservation.fi/>

⁵⁰ <https://www.digitalpreservation.fi/specifications/fileformats>

⁵¹ <https://www.digitalpreservation.fi/publications>

⁵² <https://www.kiwi.fi/pages/viewpage.action?pageId=50170398>

⁵³ <https://finto.fi/fi/>

⁵⁴ <https://annif.org>

⁵⁵ <https://ai.finto.fi>

Nimitietopalvelu perustuu KDK-hankkeen aikana tehtyihin esiselvityksiin, jotka kuvaavat KAM-sektorin tarpeen yhteiselle toimijatietovarannolle, kuvaavat nykytilanteen ja esittävät ratkaisuvaihtoehtoja. Nimitietopalvelu edistää järjestelmien yhteentoimivuutta, parantaa kuvailutyön laatua sekä vähentää päällekkäistä työtä läpi KAM-sektorin. Nimitietopalvelu myös parantaa hakutulosten kattavuutta ja oikeellisuutta sekä edistää toimijatiedon semanttista yhteismitallisuutta, jolloin tiedot yhdistyvät paremmin esimerkiksi Finnassa.

Yksityisarkistotoiminnan vaikuttavuus ja aineistojen käyttö

Luottamus toiminnan ytimenä

Yksityisarkistojen vaikuttavuus syntyy vahvasta suhteesta ja luottamuksesta sidosryhmiin ja asiakkaisiin. Toiminnan perustana on luovuttajien luottamus arkisto-organisaatioihin. Koska kaikki luovutukset perustuvat vapaaehtoisuuteen, sidosryhmien on oltava vakuuttuneita niistä motiiveista, tavoitteista ja keinoista, joilla organisaatiot yksityisarkistotoimintaa harjoittavat. Luottamus syntyy pitkäjänteisestä, ammattitaitoisesta toiminnasta sekä alan vakaista rakenteista. Vanhimmat yksityisarkistot ovat aloittaneet toimintansa 1800-luvulla ja uusimmillakin on ikää vuosikymmeniä, joten luottamusta on rakennettu pitkään.

Ydintehtävänä kohtaaminen

Yksityisarkistotoiminta on yksityistä toimintaa. Se perustuu arkisto-organisaatioiden ja niiden sidosryhmien, niin aineiston luovuttajien kuin käyttäjienkin suoriin suhteisiin. Koska toimintaan ei ole lakisääteistä tai muuten normiohjattua pakkoa, kohtaaminen ja palvelu ovat avainasemassa vaikuttavuuden muodostumisessa. Vapaaehtoisuuden takia luovuttajille ei voi asettaa sitovia velvoitteita esimerkiksi aineistojen järjestämisestä, sillä seuraukset olisivat musertavat yksityisarkistotoiminnalle:

- Jos luovutuksen edellytykset ovat liian vaativat, yksityiset jättävät aineiston luovuttamatta eli kulttuuriperintö katoaa.
- Jos luovuttaminen edellyttää taloudellisia panostuksia, kertyvä aineisto vinoutuu: vain taloudellisesti ja/tai muilla tavoin etuoikeutettujen kulttuuriperintö säilyy.

Yksityisarkistotoimintaa harjoittavat organisaatiot tuottavat asiantuntijapalveluita, joilla kulttuuriperintö saadaan talteen, säilytettyä ja asetettua käyttöön. Organisaatioiden toiminta luovuttajien kanssa sekä aineistojen käsittely ovat aktiivisia toimenpiteitä sekä edellytys aineistokokoelmien olemassaololle. Se työ, jota arkistoissa tehdään, ei kohdistu ainoastaan luovuttajiin vaan ennen kaikkea käyttäjiin, sillä tavoitteena on aineiston säilyttäminen ja käyttäminen.

Yhteistyön tuottama hankinnan kattavuus ja laadukkuus

Suomalaisten yksityisarkisto-organisaatioiden yhteinen hankintapolitiikka on ainutlaatuinen koko maailmassa. Nykyisessä muodossaan kansallinen hankintapolitiikka on ollut olemassa vuodesta 2017, mutta se pohjautuu vuosikymmenien mittaiseen tapaan harjoittaa hankintaa. Sen perustana on yksityisarkistotoimintaa harjoittavien organisaatioiden välinen luottamus ja arvostus: ilman pitkää perinteitä yhteistyö ei olisi mahdollista. Tällä hetkellä mukana työnjaossa⁵⁶ on jo 25 organisaatiota, mikä kattaa merkittävän osan ammattimaisen yksityisarkistotoiminnan harjoittajista. Työnjaossa on mukana Kansallisarkiston ja yksityisten arkistojen lisäksi kirjastojen, museoiden ja yliopistojen arkistoja.

Hankintapoliittinen yhteistyö kasvattaa yksityisarkistotoiminnan vaikuttavuutta useilla eri tavoilla:

- Kansallinen yhteistyö takaa, että yhteiskunta tallentuu yksityisarkistoihin mahdollisimman monimuotoisena ja riittävän kattavana, ja että ”aukkoja” jää mahdollisimman vähän.
- Organisaatiot määrittelevät oman hankintansa rajat, minkä ansiosta ne voivat keskittää voimavaransa itselleen olennaisimpaan aineistoon.

⁵⁶ <https://kansallisarkisto.fi/-/yksityisarkistojen-kansallisen-hankintapolitiikan-periaatteet-on-paivitetty>

- Organisaatiot noudattavat hankinnan prosesseissa yhteisiä periaatteita⁵⁷, mikä pitää toiminnan laadukkaana ja läpinäkyvänä.
- Organisaatiot tuntevat toistensa toimintakentät, minkä ansiosta mahdollisimman moni kulttuuriperintöarvoja sisältävä aineisto löytää sopivan säilyttäjän – osa hankintaan liittyvää asiakaspalvelua on ohjata aineisto oikeaan organisaatioon.

Museoiden kokoelmapolitiikkaan ja siten myös niiden yksityisarkistotoimintaan vaikuttaa TAKO-verkosto⁵⁸, joka on ammatillisten museoiden tallennus- ja kokoelmayhteistyöverkosto. TAKO koordinoi valtakunnallista tallennustyönjakoa, edistää monipuolista kokoelmatyötä ja tarjoaa foorumin asiantuntijuuden jakamiselle.

Kulttuuriperinnön saavutettavuus, asiakaskunta ja osallisuus

Yksityisarkistotoiminta on pitkäjänteistä, sillä aineistoja säilytetään pysyvästi (sähköisten osalta pitkäaikaisesti). Lähtökohtana on, että aineistot ovat olemassa ja käytettävissä vielä vuosisatojenkin kuluttua. Tulokset eivät näin ollen tule näkyviksi heti, vaan ne muodostuvat pitkän ajan kuluessa. Yksityisarkistojen toiminta onkin rakentunut kestäväksi ja kauaskantavaksi.

Toiminnan lähtökohtana on se, että aineistot ovat käytettävissä. Kokoelmia ei muodosteta ”suljetuiksi”, ainoastaan tulevaisuuden käyttäjille, tai arkisto-organisaatioita itseään varten, vaan aineistot ovat arkistoissa, jotta ne tulevat käyttöön. Toiminta suuntautuu näin ollen sekä nykykäyttöön että tulevaisuuteen. Yksityisarkistojen asiakaskunta eli aineistojen käyttäjät ovat hyvin heterogeeninen joukko:

- Tieteellinen tutkimus: tutkimuksella on perustuslain suojaama erityisasema ja akateemiset tutkijat muodostavat arkistojen asiakaskunnassa suurimman ryhmän.
- Sukututkimus, historian harrastaminen, ns. vapaa tutkimus, kansalaistiede: kuka tahansa kiinnostunut pääsee aineistojen äärelle.
- Ammatillinen käyttö: kokoelmat ovat keskeisiä lähteitä esimerkiksi monissa rakennustutkimuksiin ja -selvityksiin liittyvissä tapauksissa. Rakennustutkijoille, arkkitehdeille, insinööreille ja kaupunkisuunnittelijoille löydetään mitä erilaisimpia rakennuksiin liittyviä dokumentteja. Arkistosta löytyy aineistoa selvityksiin, ympäristöasioihin, saneerauksiin ja omistusoikeuksien selvittämiseen liittyen. Valokuvat toimivat tutkimusaineistoina rakennuksiin liittyvissä tutkimusongelmissa.
- Journalistinen ja taiteellinen käyttö: arkistot ovat keskeinen resurssi esimerkiksi toimittajille, kirjailijoille, dokumentaristeille, elokuvantekijöille ja muusikoille – aineistoa hyödynnetään niin faktan kuin fiktionkin luomisessa.
- Osalliset: yksityisarkistojen aineisto sitoutuu ihmisiin, joten luovuttajat, heidän lähipiiriinsä kuuluvat ja ylipäänsä kaikki, joita kulttuuriperintö koskee, muodostavat keskeisen, erittäin tärkeän asiakaskunnan – tämä korostuu entisestään, kun kyse on esimerkiksi paikallisuudesta, vähemmistöistä ja marginaaleista tai muilla tavoin erityisestä ryhmästä.

Yksityisarkistoilla on merkittävä yhteiskunnallinen tehtävä palvella kaikkia tiedon tarvisijoita, koko kansalaisyhteiskuntaa. Arkistot eivät tee työtä itseään varten, vaan ympäröivälle yhteiskunnalle. Yksityisarkistoaineistot ovat reitti oman kulttuuriperinnön syvempään ymmärrykseen, osallisuuteen ja näkyväksi tekemiseen. Aineistot ovat mukana yhteiskunnallisessa keskustelussa ja tukevat tieteelliseen tietoon perustuvaa asiantuntijuutta.

⁵⁷

<https://kansallisarkisto.fi/documents/141232930/151627847/Yksityisarkistojen+kansallinen+hankintapoliittinen+työn+jako+ja+hankintapoliittiset+periaatteet.pdf/d5125f96-73d0-dd5a-c977-0f862668e37d/Yksityisarkistojen+kansallinen+hankintapoliittinen+työn+jako+ja+hankintapoliittiset+periaatteet.pdf?t=1679393582156>

⁵⁸ <https://www.takoverkosto.fi>

Verkkopalvelut ovat keskeinen väylä tukea yksityisarkistojen yhteiskunnallista tehtävää. Verkon välityksellä kokoelmat ovat tavoitettavissa ajasta ja paikasta riippumattomina, joten ne ovat avainasemassa, kun puhutaan keskuksien ulkopuolella, syrjäseuduilla ja marginaaleissa olevien kulttuuriperinnöstä. Verkkopalvelut tuottavat tasavertaisia mahdollisuuksia päästä tiedon äärelle.

Yksityisarkistojen aineistoista on korkeintaan muutama prosentti digitaalisessa muodossa. Kokoelmien digitoimien on haastavaa ja hidasta, joten ei ole realistista olettaa palveluiden siirtyvän ensisijaisesti verkon välityksellä toteutettaviksi seuraavien vuosikymmenien aikana. Paikan päällä arkistojen tiloissa toteutettava asiakaspalvelu ja asiakkaiden kanssa tapahtuvat kohtaamiset ovat nyt ja säilyvät tulevaisuudessakin keskeisenä osana arkistojen toimintaa. Verkkopalveluissa olevat luettelointitiedot sen sijaan välittävät tietoa kulttuuriperintöaineistojen olemassaolosta ja luovat siltoja kokoelmiin ja organisaatioihin.

Heterogeeninen asiakaskunta merkitsee moninaisia tarpeita, joihin yksityisarkistot vastaavat. Esimerkiksi tieteellistä tutkimusta tekevä toimii eri tavoin kuin Finnaa selaava ”tavallinen ihminen”. Vaikka tutkimuksella on erityinen juridinen ja yhteiskunnallinen asema, se ei tee kulttuuriperinnön ”viihdekäytöstä” merkitykseltään yhtään vähäisempää, sillä sekin on menneisyystyötä sekä oman elämän ja kulttuurin hahmottamista tiedon ja sivistyksen lisäämistä. Yksityisarkistojen tehtävä on tehdä mennyttä näkyväksi ja tarjota välineitä kulttuurin hahmottamiseen. Se on myös raja-aitojen purkamista ja osallisuuden tukemista.

Vaikuttavuus ja mittaaminen

Tällä hetkellä valtionapua saavat yksityisarkistot tekevät hyvin yksityiskohtaista raportointia toiminnastaan Kansallisarkistolle. Tehty työ kirjataan puolen tunnin tarkkuudella eri tehtäväluokkiin, minkä lisäksi vuositilastoihin kootaan määrälliset tiedot toiminnasta aineiston kuvailussa tallennettuja tietueita myöten. Raportointi on tiettävästi huomattavasti pikkutarkempaa kuin muilla vastaavilla organisaatioilla, joiden valtionapu tulee muilta momenteilta.

Nykyinen tilastointi tuottaa täsmällistä tietoa yksityisarkistojen hyllymetrimääristä ja tietokantatyöstä, mutta lukujen hyödyntäminen on haastavaa, sillä eri yksityisarkistojen tiedot eivät ole keskenään vertailukelpoisia. Esimerkiksi osa arkistoista vastaanottaa isoja yhteisöarkistoja, toiset taas pieniä henkilöaineistoja – ja niiden käsittelyä tehdään kunkin aineiston erityispiirteiden mukaisesti. Tämän takia mikään mitatuista suureista ei kerro toiminnan tehokkuudesta tai tehostuudesta, jos arkistoja vertaillaan toisiinsa.

Käytössä oleva kriteeristö ei pysty tavoittamaan arkistojen vaikuttavuutta. Ulospäin, yhteiskuntaan suuntautuva tekeminen on yksityisarkistotoiminnan ytimessä, joten toiveissa on, että mittaamista voidaan kehittää. Kulttuuriperinnön vaikuttavuuden mittaamista on kehitetty esimerkiksi Europeanassa⁵⁹ ja aiheesta löytyy myös kotimaisia selvityksiä esimerkiksi Cuporelta⁶⁰ ja Sitralta⁶¹.

⁵⁹ <https://pro.europeana.eu/page/impact>

⁶⁰ <https://www.cupore.fi/fi/julkaisut/tyopaperit/pekka-kettunen-nakokulmia-kulttuuripolitiikan-vaikuttavuuteen>

⁶¹ <https://www.sitra.fi/artikkelit/nakokulmia-taiteen-ja-kulttuurin-vaikutuksiin/>

Yksityisarkistoja koskeva lainsäädäntö

Keskeiset lait ovat:

- Laki yksityisten arkistojen valtionavusta 1006/2006,
- Laki Kansallisarkistosta 1145/2016 (neuvottelukunta, yksityisarkistojen yhteistyö ja koordinointi),
- Arkistolaki 831/1994 (5 luku).

Muita yksityisarkistojen toimintaa ohjaavia lakeja:

- Yleinen tietosuojasetus EU/2016/679,
- Tietosuojalaki 1050/2018,
- Tekijänoikeuslaki 404/1961,
- Laki orpoteosten käyttämisestä 764/2013, EU direktiivi 2012/28/EU orpoteosten tietyistä sallituista käyttötarkoituksista.

Lisäksi pankki- ja yrityssalaisuuksia koskeva lainsäädäntö ja potilastietoja koskeva lainsäädäntö voi tulla sovellettavaksi tiettyjen arkistoaineistojen kohdalla.

Yksityisarkistojen yhteistyöverkostot

Arkistoverkosto

Arkistoverkosto on arkistojen yhteistyöverkosto, joka perustettiin jatkamaan Arkistosektorin KDK-verkoston toimintaa KDK-hankkeen päättymisen jälkeen. Vapaaehtoiselta pohjalta toimivassa Arkistoverkostossa on tällä hetkellä mukana 25 organisaatiota.

Arkistoverkoston kokouksissa muun muassa keskustellaan ajankohtaisista alan kysymyksistä ja yhteistyöstä sekä esitellään ajankohtaisia hankkeita. Verkostolla on keskeinen rooli tiedon ja osaamisen välittäjänä arkistosektorin eri toimijoiden välillä.

Arkistoverkoston tehtävänä on myös tehostaa tiedottamista arkistojen toiminnasta. Arkistoverkostolla on muun muassa ollut yhteinen somekampanja #arkistotkuuluvatkaikille⁶². Kampanjaan liittyen järjestettiin kaikille avoin seminaari keväällä 2021 yhteistyössä Digime-verkoston kanssa. Seminaarin esitykset löytyvät verkosta⁶³.

Arkistoverkoston ja KAM-juridiikkaryhmän yhteistyön tuloksena julkaistiin suositus *Tietosuoja KAM-sektorilla. Suositellut toimintatavat henkilötietoja sisältävien aineistojen käsittelyyn kirjastoissa, arkistoissa ja museoissa*.⁶⁴

Arkistoverkosto vastaa nykyisin Arkistojen päivän toimikunnan⁶⁵ työskentelyn koordinoinnista. Arkistojen päivänä arkistoilla on mahdollisuus nostaa profiiliaan ja tiedottaa merkityksestään tiedon säilyttäjänä ja yhteiskunnan muistina sekä kulttuurilaitoksina. Arkistojen päivänä arkistot järjestävät erilaisia tapahtumia, avointen ovien päiviä, näyttelyitä ja esitelmätilaisuuksia. Arkistojen päivän toimikunta valitsee myös Vuoden arkistoteko -palkittavat. Vuoden arkistoteolla⁶⁶ halutaan nostaa esille arkistojen kannalta tärkeitä tekoja rohkaisemalla ja palkitsemalla aktiivisuutta, hyviä ideoita ja konkreettista arkistotyötä.

Yksityisarkistot ovat Arkistoverkoston kautta edustettuina Finna-konsortion ohjausryhmässä⁶⁷, jonka tehtävänä on ohjata Finna-palvelun strategisen tason toimintaa yhdessä Kansalliskirjaston kanssa ja tukea palvelun kehittymistä. Ohjausryhmä edistää Finna-palvelun, sen asiakkaiden ja sidosryhmien välistä yhteistyötä ja kommunikaatiota.

Arkkitehtuurityö

Yksityiset arkistot ovat olleet aktiivisesti mukana laatimassa KAM-sektorin arkkitehtuurikuvauksia. KAM-kokonaisarkkitehtuurin sekä sektorikohtaisten arkkitehtuurikuvausten avulla varmistetaan palveluiden ja tietojen yhteentoimivuus.

Yksityisarkistoilla on kaksi edustajaa Digime-tietoarkkitehtuuriryhmässä⁶⁸. Tietoarkkitehtuuriryhmän keskeisinä tavoitteina on sopia yhteisistä tiedoista, metatietomäärittämisestä, sanastoista, luokituksista ja tunnuksista sekä yhteentoimivuuden edellyttämistä yhteisistä pelisäännöistä ja niiden noudattamisesta.

⁶² <https://www.digime.fi/2022/03/15/arkistot-kuuluvat-kaikille/>

⁶³ <https://www.digime.fi/tapahtuma/arkistot-kuuluvat-kaikille-seminaari/>

⁶⁴ <https://musiikkiarkisto.fi/kam/tarkoitus-ja-tehtavat/kannanotot/>

⁶⁵ <https://musiikkiarkisto.fi/ap/>

⁶⁶ <https://musiikkiarkisto.fi/ap/index.php/vuoden-arkistoteko/>

⁶⁷ <https://www.kivi.fi/pages/viewpage.action?pageId=51841277>

⁶⁸ <https://www.kivi.fi/pages/viewpage.action?pageId=101224085>

Arkistosektorin omassa arkkitehtuuriryhmässä ovat yksityisarkistoista olleet mukana Musiikkiarkisto, Kansan arkisto, SKS, SLS, Elka ja Urheiluarkisto. Ryhmä on julkaissut arkistosektorin aineistohallinnan viite-arkkitehtuurin⁶⁹ vuonna 2021.

Time Machine

Time Machine⁷⁰ on Euroopan ja maailmankin mittakaavassa ainutlaatuisen kunnianhimoinen ja laaja hanke, jonka tavoitteena on kehittää innovatiivisia ratkaisuja, joilla eurooppalaiset kulttuuriperintöaineistot voidaan saattaa laajassa mitassa digitaaliseen muotoon. Digitoituja aineistoja voidaan tutkia ja visualisoida uusilla tavoilla esimerkiksi tekstin- ja hahmontunnistusta, tekoälyä sekä 3D-mallinnusta hyödyntäen.

Time Machine -hankkeen tavoitteiden saavuttamiseksi on vuonna 2019 perustettu Time Machine -organisaatio (TMO). Siihen on liittynyt mukaan jo lähes 700 organisaatiota eri puolilta Eurooppaa. Jäseniksi on liittynyt runsaasti kulttuuriperintöorganisaatioita, mutta myös yliopistoja ja tutkimuslaitoksia, kulttuuriperinnön käyttäjiä edustavia yhdistyksiä ja yhteisöjä sekä yksityisen sektorin toimijoita kuten IT-alan yrityksiä. Mikäli lasketaan mukaan näiden yhteisöjen jäsenorganisaatiot, niin Time Machinessa on mukana suoraan tai välillisesti yli 14.000 organisaatiota sekä yli 100.000 ammattilaista. Kyseessä on siis erittäin laaja verkosto, jonka kautta avautuu merkittäviä yhteistyö- ja rahoitusmahdollisuuksia.

Suomessa on 40 TMO:n jäsentä⁷¹, joiden joukossa on 15 yksityistä arkistoaineistoa tallentavaa organisaatiota. Suomen jäsenet tapaavat säännöllisesti 1–2 kuukauden välein. Lisäksi osallistutaan aktiivisesti TMO:n kansainväliseen toimintaan. TMO:n Suomen toimintaa koordinoi Time Machine -lähettiläs⁷² Juha Henriksson.

Arkistoalan yhdistykset

Merkittävää yksityiseen arkistotoimintaan liittyvää yhteistyötä tehdään myös arkistoalan yhdistyksissä. Arkistoyhdistykseen⁷³ kuuluu yli 300 alan ammattilaista. Yhdistys luo ja ylläpitää yhteyksiä arkistoalalla toimivien henkilöiden välillä ja edistää alan tuntemusta ja tieteellistä tutkimusta. Arkistoyhdistys järjestää kokouksia, seminaareja ja webinaareja arkistoalan ajankohtaisista kysymyksistä, ottaa kantaa alan keskeisiin kysymyksiin ja ylläpitää yhteyksiä suomalaisiin ja kansainvälisiin järjestöihin. Suosittu vuosittain järjestettävä syysseminaari käsittelee arkistoalan ajankohtaisia kysymyksiä. Yhdistys tekee vierailuja kotimaisiin arkistoihin sekä järjestää keskimäärin joka toinen vuosi Eurooppaan suuntautuvan opintomatkan. Arkistoyhdistyksellä on edustaja Yksityisarkistojen neuvottelukunnassa.

Liikearkistoyhdistyksellä⁷⁴ on aktiivista koulutus-, tiedotus- ja julkaisutoimintaa, ja yhdistyksen järjestämät Liikearkistopäivät ovat yksi arkistoalan keskeisimmistä tapahtumista. Liikearkistoyhdistyksen julkaisema *Faili*-lehti⁷⁵ on tällä hetkellä maamme ainoa arkistoalan ammattilehti, ja lehdessä julkaistaan paljon yksityisarkistotoimintaan liittyvää sisältöä. Liikearkistoyhdistyksellä on edustaja Yksityisarkistojen neuvottelukunnassa.

⁶⁹ <https://www.digime.fi/2021/10/01/arkistosektorin-aineistohallinnan-viitearkkitehtuurista-julkaistu-uusi-versio/>

⁷⁰ <https://www.timemachine.eu>

⁷¹ <https://musiikkiarkisto.fi/time-machine-suomi.php>

⁷² <https://www.timemachine.eu/ambassadors/>

⁷³ <http://arkistoyhdistys.fi>

⁷⁴ <https://www.liikearkistoyhdistys.fi>

⁷⁵ <https://www.liikearkistoyhdistys.fi/faili-2/>

Yhteistyö omien taustayhteisöjen kanssa

Yhteistyö kunkin organisaation omien taustayhteisöjen kanssa on keskeistä yksityisarkistojen toiminnan kannalta. Yksityiset arkistoaineistot eivät päädy arkistoihin automaattisesti, vaan niiden hankinta edellyttää arkiston toimialan syvällistä asiantuntemusta sekä luottamusta ja pitkäjänteistä yhteistyötä luovuttajien kanssa.

Kaikki yksityisarkistot tekevät tiivistä yhteistyötä oman alansa keskeisien toimijoiden ja verkostojen kanssa. Myös verkostoituminen esimerkiksi yliopistojen ja tutkimuslaitosten sekä erilaisten tutkijaverkostojen kanssa on ensiarvoisen tärkeää.

Yksityiset keskusarkistot ry

Yksityiset keskusarkistot ry⁷⁶ on vuonna 1999 perustettu yhdistys, jonka jäseninä on yhdeksän valtionapua saavaa yksityistä keskusarkistoa. Yhdistykseen kuuluvat Kansan Arkisto, Keskustan ja maaseudun arkisto, Porvarillisen Työn Arkisto, Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto, Suomen Urheiluarkisto TAHTO, Svenska centralarkivet, Toimihenkilöarkisto, Työväen Arkisto ja Urho Kekkosen arkisto.

Yhdistykseen kuuluvia arkistoja on yhdistänyt enintään 80 prosenttinen valtionapu. Arkistot ovat tehostaneet yhteistyötä, tehneet keskitettyä yhteiskunnallista vaikuttamista sekä yhteisprojekteja. Arkistoilla on ollut vähäisemmällä resursseilla mahdollista toteuttaa mm. yhteisiä digitointi- ja makasiiniprojekteja sekä tuottaa arkistointiohjeita ja some-viestintää. Yhteistyönä on syntynyt mm. sähköisen arkistoinnin ohjeistus järjestöille⁷⁷ ja viimeisimpänä some-tempauksena Svenska centralarkivetin ideoima ”Naiset arkistoon”-kampanja.⁷⁸

Yksityiset keskusarkistot ry antaa erilaisia arkistoalaan liittyviä lausuntoja ja kannanottoja sekä käyttää arkistosektoriin liittyvissä asioissa aktiivista poliittista vaikuttamista. Yksityiset keskusarkistot ry:ltä on kaksi edustajaa yksityisarkistojen neuvottelukunnassa ja KAM-juridiikkaryhmässä. Lisäksi arkistot tekevät yhteistyötä myös valtionavun piiriin kuuluvien Musiikkiarkiston, SKS:n ja SLS:n kanssa ja osallistuvat eri yhteistyöverkostojen toimintaan.

SKS:n ja SLS:n kansallinen erityisrooli

Yksityisten arkistojen valtionavusta koskevan lain mukaan SKS:llä ja SLS:llä on erityisen merkittäviä kulttuuri-ilmiöiden dokumentointiin ja dokumenttiaineistojen tutkimuskäytön edistämiseen liittyviä tehtäviä. SKS:n kohdalla tämä tarkoittaa suomalaisen kulttuurin ja kulttuuriperinnön – erityisesti suomen kielen, kirjallisuuden ja kansanperinteen – tutkimusta ja tunnetuksi tekemistä. Vastaavasti SLS:n tarkoituksena on tutkia, kerätä ja levittää tietoa suomenruotsalaisesta kulttuurista ja perinteistä, edistää ja vaalia ruotsin kielellä tehtävää tutkimusta ja tukea ruotsinkielistä kirjallisuutta stipendein ja palkinnoin. Seurat kartuttavat, säilyttävät ja välittävät suomalaista ja suomenruotsalaista suullista ja kirjallista kulttuuria, tukevat ja harjoittavat tieteellistä tutkimusta ja julkaisu-toimintaa ja osallistuvat kansainväliseen yhteistyöhön. Toiminnallaan ne edistävät keskeisesti tieteelliseen tietoon perustuvan ymmärryksen lisäämistä ja tiedon syventämistä kulttuuristen ilmiöiden moninaisuudesta.

⁷⁶ <http://www.yksityisetkeskusarkistot.fi>

⁷⁷ http://www.yksityisetkeskusarkistot.fi/wp-content/uploads/2021/11/YKA_Sahkoinen_ohje_2021.pdf

⁷⁸ <https://www.facebook.com/yksityisetkeskusarkistot> , yhdistyksellä on myös Instagram tili.

Digime

Digitaalinen kulttuuriperintömme -sivusto digime.fi⁷⁹ on digitaalisen kulttuuriperinnön kokonaisuuden viestinnän pääkanava. Sivusto tarjoaa tietoa digitaalisen kulttuuriperinnön ajankohtaisasioista ja arkistojen, kirjastojen ja museoiden yhteistyöstä. Sivusto kokoaa yhteen toisiinsa liittyvät digitaalisen kulttuuriperinnön palvelut, asiakokonaisuudet ja hankkeet. Digime.fi-sivuston ja digitaalisen kulttuuriperinnön kokonaisuuden tavoitteena on edistää digitaalisen kulttuuriperinnön, siihen liittyvien tietovarantojen, palveluiden ja osaamisen laajaa hyödyntämistä yhteiskunnassa.

Sivustosisältöjä tuotetaan ja ylläpidetään yhteistyöverkostossa, jota koordinoi Kansalliskirjasto. Verkostoon kuuluvat opetus- ja kulttuuriministeriö, CSC – tieteen tietotekniikan keskus Oy, Kansallisarkisto, Museo- virasto, Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (KAVI) ja yksityisiä arkistoja. Digime-verkosto vastaa myös KAM-sektorin yhteisen tietoarkkitehtuuriryhmän⁸⁰ toiminnasta.

Digitaalisen kulttuuriperinnön pyöreä pöytä

Digitaalisen kulttuuriperinnön pyöreä pöytä on yhteistyöverkosto, joka pyrkii edistämään kulttuuri- perintösektorin strategisen ja linjaavan tason yhteistyötä. Pyöreä pöytä on aloittanut toimintansa keväällä 2021.⁸¹

Museoliitto

Museoliitto perustettiin vuonna 1923 suomalaisten museoiden yhteistyöelimeksi ja edunvalvojaksi. Suomen museoliitto on museoalan keskusjärjestö, jolla on 215 yhteisöjäsentä. Ne ylläpitävät yli 400 museokohdetta, joista yli 300 on ammatillisia museoita. Museoliiton saa toimintaansa avustusta veikkausvoittovaroista opetus- ja kulttuuriministeriön päätöksellä.⁸²

PAS-yhteistyöryhmä

PAS-yhteistyöryhmä on perustettu arkistojen, kirjastojen, museoiden, OKM:n ja CSC:n välisen yhteistyön parantamiseksi digitaalisessa pitkäaikaissäilytyksessä. Ryhmän tavoitteena on varmistaa, että Kulttuuri- perintö-PAS-palvelu vastaa hyödyntävien organisaatioiden tarpeita (käyttäjä- ja tarvelähtöisyys) ja että palvelu myös kehittyy näiden tarpeiden mukaan. Tehtävänä on myös mahdollistaa mukana olevien organisaatioiden saumattoman yhteistyön digitaalisessa pitkäaikaissäilytyksessä onnistumiseksi.⁸³

TENK

SKS:n ja SLS:n arkistot ovat sitoutuneet noudattamaan TENKin tutkimuseettisiä ohjeita keruuta tekevinä ja tutkimusaineistoja tallentavina arkistoina. TENKin tutkimuseettinen neuvottelukunta on opetus- ja kulttuuriministeriön asiantuntijaelin, joka edistää hyvää tieteellistä käytäntöä, ennaltaehkäisee tiedevilppiä sekä edistää tutkimusetiikkaa koskevaa keskustelua ja tiedostusta.⁸⁴

⁷⁹ <https://www.digime.fi/>

⁸⁰ <https://www.kiwi.fi/pages/viewpage.action?pageId=101224085>

⁸¹ <https://www.kiwi.fi/pages/viewpage.action?pageId=205258981>

⁸² <https://www.museoliitto.fi/suomenmuseoliitto>

⁸³ <https://wiki.eduuni.fi/pages/viewpage.action?pageId=68256758>

⁸⁴ <https://www.tenk.fi/fi>

KAM-juridiikkaryhmä

KAM-juridiikkaryhmä on KAM-sektorin yhteistyöelin, joka seuraa sektorin juridisia kysymyksiä, koordinoi sektorin lainsäädäntöön liittyvää edunvalvontaa ja järjestää seminaareja. Ryhmä on julkaissut suosituksen *Tietosuoja KAM-sektorilla. Suositellut toimintatavat henkilötietoja sisältävien aineistojen käsittelyyn kirjastoissa, arkistoissa ja museoissa*. Ryhmässä edustettuna olevat toimijat kattavat koko suomalaisen KAM-sektorin.⁸⁵

Avoimen tieteen koordinaatio

Avoimen tieteen koordinoinnista vastaa Tieteellisten seurain valtuuskunta opetus- ja kulttuuriministeriön rahoituksella. Koordinaation tavoitteena on edistää tutkimusyhteisön sisällä keskustelua avoimen tieteen ja tutkimuksen tavoitteista ja keinoista, lisätä yhteistyötä sekä tietoisuutta avoimen tieteen ja tutkimuksen mahdollisuuksista, haasteista ja niiden ratkaisuista. Koordinaatiomalli perustuu työryhmien, asiantuntijaryhmien ja ohjausryhmän yhteistyöhön.⁸⁶

NKR-projekti

NKR-projekti kehittää Finna Tutkijasali palvelua, jonka tarkoituksena on tarjota esimerkiksi tutkijoille pääsy verkossa tietosuojattuun tai tekijänoikeudella rajattuun aineistoon ja viitetietoihin. Projektissa ovat olleet mukana Kansalliskirjasto, CSC ja SKS.

Suomen kotiseutuliitto

Suomen Kotiseutuliitto⁸⁷ on omasta aloitteestaan hoitanut kotiseutuarkistojen ohjausta ja neuvontaa yhteistyössä Kansallisarkiston kanssa. Se antoi vuonna 2000 suosituksen kotiseutuarkistoista ja koulutti vuosina 2011–2013 maakunnittain lähes 150 kotiseutuarkisto-osaajaa. Sitten liitto on järjestänyt esimerkiksi tietosuojakoulutusta.

Kotiseutuliitto toteutti 2021–2022 selvityksen kotiseutuarkistoista OKM:n rahoituksella ja yhteistyössä Kansallisarkiston kanssa. Aiempi kyselytutkimus tehtiin 1999.

⁸⁵ <https://musiikkiarkisto.fi/kam/>

⁸⁶ <https://avointiede.fi/fi/koordinaatio>

⁸⁷ <https://kotiseutuliitto.fi>

Yksityisarkistotoiminnan edunvalvonta

Yksityisarkistotoiminnalla ei ole omaa yleislainsäädäntöä verrattuna museosektoriin. Kuitenkin yksityisarkistoilla on museosektoriin verrattava rooli:

- ylläpitää ja vahvistaa yksilöiden ja yhteisöjen ymmärrystä ja osallisuutta kulttuurista, historiasta ja ympäristöstä
- edistää kulttuuriperinnön säilymistä tuleville sukupolville
- edistää yhteisöllisyyttä, jatkuvuutta ja kulttuurista moninaisuutta
- edistää sivistystä, hyvinvointia, yhdenvertaisuutta ja demokratiaa

Kansallisarkiston rooli sekä yksityisarkistotoimijana että valtionapuviranomaisena on monien yksityisarkistotoimijoiden mielestä ongelmallinen. OKM toimii museotoiminnan osalta valtionapuviranomaisena. Samanlainen malli voisi toimia myös yksityisarkistokentällä.

Nykyisessä Kansallisarkistolaissa määritelty, Kansallisarkiston yhteydessä toimiva yksityisarkistojen neuvottelukunta ei ole kaikkein toimivin ratkaisu yksityisen arkistotoiminnan koordinointiin, sillä sen kokoonpanossa on edustettuina vain osa yksityisarkistotoimijoista.

Yksityisarkistokentän yhteistyön koordinointiin tarvittaisiinkin uusia malleja. Tärkeää on, että yhteistyössä painotetaan kansalaisyhteiskunnan moniarvoisuutta. Yksityisarkistotoiminnan peruspilareita on, että se on suurelta osin vapaata kansalaistoimintaa, jota harjoitetaan yhdistyksissä ja säätiöissä. Tämä malli turvaa yksityisarkistotoiminnan moniarvoisuuden ja edesauttaa, että kulttuuriperintöä kerätään, säilytetään ja annetaan käyttöön laajasti eri yhteiskunnan alueilta. Näin toteutetaan kansalaisille perustuslaissa turvattua oikeutta omaan kulttuuriperintöön ja vastuuta sen säilyttämisestä.

Koska vapaa kansalaistoiminta, nimensä mukaisesti, tulisi olla vapaata ja riippumatonta, olisi syytä tarkkaan harkita, ennen kuin yksityisarkistotoimintaa ohjataan liiaksi valtion toimesta. Tiettyjä ongelmia voi seurata esimerkiksi siitä, että Kansallisarkisto, jolla on myös omaa yksityisarkistotoimintaa, on samalla sekä valtioapuviranomainen että toimintaa koordinoiva ja ohjaava taho.

Tämän ongelman ratkaisemiseksi voitaisiin perustaa yksityisarkistotoimijoiden yhteinen, itsenäinen ja avoin yhdistys, joka toimisi sektorin yhteistyöelimenä. Yhdistys voisi esimerkiksi järjestää koulutusta, hoitaa yksityisarkistotoiminnan edunvalvontaa ja tiedottamista sekä koordinoita yhteensopivien palveluiden kehittämistä. Yhdistys voisi myös avustaa yksityisarkistotoimijoita rahoituksen hankkimisessa (esimerkiksi EU-rahoitus) sekä edistää yksityisarkistotoiminnan vaikuttavuuden mittareiden kehittämistä. Tieteellisten seurain valtuuskunnan rakenne voisi toimia yhtenä mallina tällaiselle yhdistykselle.

Yleisiä lähteitä

International Evaluation of the National Archives Service of Finland. Publications of the Ministry of Education, Finland 2006:5. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-485-095-8>

Outi Hupaniittu ja Ulla-Maija Peltonen (toim.) Arkistot ja kulttuuriperintö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2021. <https://doi.org/10.21435/tl.268>

Minna Karvonen, Ulla Teräs, Mirva Mattila ja Eeva Kukko: Museot vaikuttajina – Tarve- ja tavoitekartoitus. Museovirasto 2007. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/museot-vaikuttajina.pdf>